

A N G A Ž M A N

U
T
O
N
O
M
I
J
A

Treći Brešanov svibanj

Zadar-Šibenik, 28. – 29. svibnja 2025.

Foto: Davor Šarić

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Odjel za
kroatistiku

HRVATSKO
NARODNO
KAZALIŠTE
U ŠIBENIKU

Treći Brešanov svibanj

Zadar–Šibenik, 28. – 29. svibnja 2025.

KNJIŽICA SAŽETAKA

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Odjel za
kroatistiku

HRVATSKO
NARODNO
KAZALIŠTE
U ŠIBENIKU

PROGRAM

SRIJEDA, 28. svibnja

Svečana dvorana Sveučilišta u Zadru

8:45 – 9:00 Registracija sudionika

9:00 – 9:15 Otvaranje znanstvenog skupa

9:15 – 10:00 Plenarno izlaganje

Aldo Milohnić

Paradoks autonomno angažirane umjetnosti

10:00 – 11:15 Voditelji: **Miranda Levanat-Peričić** i **Zvonimir Glavaš**

David Šporer

Nietzsche, antimodernizam i postmodernizam

Ana Tomljenović

Apolitičnost politike–ironijski obrat u djelu Thomasa Manna

Igor Gajin

Oštrenja i otupljivanja angažmana (između učinkovitog sredstva promjene i industrije pretvaranja angažmana u *showbusiness*)

Ivana Žužul

Prakse prikazivanja roda: angažman ili moda

Rasprava

11:15 – 12:30 Voditelji: **Leszek Małczak** i **Ana Tomljenović**

Nikica Gilić

Angažman hrvatskog igranog filma u 21. stoljeću

Milka Car

Uključena autonomija. Dokumentarnost u suvremenom kazalištu

Andrea Milanko

Angažirana poezija

Gabrijela Puljić

Dovoljno blizu da razumijem, ali i dovoljno daleko da prosuđujem. Čitanje kao svjedočenje

Rasprava

12:30 – 12:45 Stanka

12:45 – 14:00 Voditelji: **Martina Petranović** i **Goran Pavlić**

Grozdana Cvitan

Dinamit pod kazalištem–dinamit u kazalištu: od Mrduše do Vukovara

Aneta Glowacka

Crises in the theater. Between political pressure and artistic freedom

Agata Juniku

Aporije autonomije i angažmana u kontekstu nezavisne kazališne scene

Sabina Sweta Sen–Podstawka

Indigenous Artistic Practices as Strategies of Resistance Towards Hegemonic Colonial Discourses

Rasprava

14:00 Stanka za ručak

15:30 Organizirani odlazak u Šibenik

19:00 Gradska vijećnica u Šibeniku.

Predstavljanje zbornika *Drugi Brešanov svibanj: kultura i politika*

ČETVRTAK, 29. svibnja

Gradska vijećnica u Šibeniku

9:15 – 11:30 Voditelji: **Ana Gospić**

Županović i Milka Car

Maja Ferenc Kuća

Granice slobode u Brešanovu teatru:
slobodan izbor i radikalizacija slobode

Lada Čale Feldman

Jeke Brešanova *Hamleta*: nestvarno i
nesvrhovito kazalište u književnom opusu
Davora Mojaša

Alla Tatarenko

Recepcija stvaralaštva Ive Brešana u
Ukrajini i njezini mogući smjerovi

Sašo Ognenovski

Ivo Brešan na makedonskim kazališnim
pozornicama

Miranda Levanat-Peričić

Čitanje angažmana u *Izbavitelju*: krak koji
nedostaje

Rasprava

10:45 – 11:00 Stanka

11:00 – 12:30 Voditelji: **Grozdana Cvitan i
Gabrijela Puljić**

Goran Pavlić

Antinomije Brešanova realizma: od kritike
do prodike

Zvonimir Glavaš

Uvod u Astarothijadu: ironijska filozofija
povijesti u Brešanovoj prozi

Dejan Ajdačić

Ugovor s đavolom u delu Ive Brešana:
*Nečastivi na filozofskom fakultetu i
Astaroth*

Josip Miletić

Brešanova i Smojina društvena kritika

Mirela Dakić

Distopijski roman i mjesto književnog
angažmana

Rasprava

12:30 – 14:00 Stanka za ručak

14:00 – 15:30 Voditelji: **Magdalena Dyras i
Andrea Milanko**

Mirnes Sokolović

Autonomija književnosti i angažman na
odabranim primjerima iz polemika na
jugoslovenskoj književnoj desnici u 30-im i
40-im godinama

Igor Medić

Zanimljivi kontinuiteti – Krležini povratci
temi odnosa umjetničke autonomije i
angažmana

Marina Protrka Štimec

Politika kao dijalog: angažman u Krležinim
Zastavama

Filip Kučeković

Dijabolična moć govora: Krleža i Brešan

Leszek Małczak

Angažiranost i autonomija prevoditelja:
Brešanovi i Krležini prevoditelji

Rasprava

15:30 – 17:00 Voditelji: **Nikica Gilić i Marina
Protrka Štimec**

Suzana Cohu

Razine, narav i dometi politike u drami
Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?
Antuna Nemčića

Ana Gospić Županović i Vasko Raičević

Prijepori oko *Gamleta* ili što je to političko
kazalište?

Magdalena Dyras

Slučaj Kempf (*Doba mjedi* Slobodana
Šnajdera)

Martina Petranović

Kućica za pse – etika i estetika Arterarija

Kim Cuculić

Predstava *Bakhe* Olivera Frlića kao
primjer politički angažiranog teatra

Rasprava

Ugovor sa đavolom u delu Ive Brešana: *Nečastivi na filozofskom fakultetu i Astaroth*

Ugovor sa đavolom je tema koja se pojavljuje u nizu proznih, poetskih i dramskih dela sa raznim zapletima i raspletima. U njihovom središtu se nalaze sukob čoveka i Zla, te pokušaj spasa od vlasti đavola, Lucifera, Satane, Astarota svojim silama ili uz pomoć drugih. Ova tema se pojavljuje u više tekstova hrvatskog pisca Ive Brešana, a u radu će biti analizirana njegova drama *Nečastivi na filozofskom fakultetu* i roman *Astaroth*. U radu će biti pomenuti radovi dosadašnjih tumača ovih Brešanovih dela i upoređen piščev pristup ovoj temi u ova dva teksta.

Ključne riječi: Astarot, *Biblija*, Faust, hrvatski roman, intertekstualnost, Ivo Brešan, teodiceja, ugovor sa đavolom

The Contract with the Devil in Ivo Brešan's Work: *The Unholy at the Faculty of Philosophy* and *Astaroth*

The contract with the devil is a theme that appears in a series of prose, poetry and drama works with various plots and denouements. At their center are the conflict between man and Evil, and the attempt to escape from the power of the devil, Lucifer, Satan or Astaroth with one's own strength or with the help of others. This theme appears in several texts by the Croatian writer Ivo Brešan, and the paper will analyze his drama *The Unholy at the Faculty of Philosophy* and the novel *Astaroth*. The paper will mention the works of previous interpreters of Brešan's works and compare the writer's approach to this theme in these two texts.

Keywords: Astaroth, *Bible*, contract with the Devil, Croatian novel, Faust, Ivo Brešan, intertextuality, theodicy

Uključena autonomija. Dokumentarnost u suvremenom kazalištu

Dokumentarne izvedbene prakse protegnute su između autonomije i angažmana, odnosno između estetske logike umjetničkoga djela i referencijalnih učinaka proizašlih iz njihova oslanjanja na dokumentarnu građu. U suvremenome kazalištu obuhvaćaju različite oblike, počevši od aktivističkih, politički i društveno-angažiranih participativnih praksi do umjetničkih istraživanja, tzv. *social i community arts*. Polazeći od svojstva dokumentarnosti obilježenoga stalnim njihanjem između autonomije i heteronomije, razmatrat će se izvedbene prakse suvremenoga hrvatskog kazališta na primjeru odabranih predstava umjetničkoga kolektiva Montažstroj te biografskih dokumentarno-igranih duodrama kazališta Smješko. U svojem radio-eseju *Angažman ili umjetnička autonomija? (Engagement oder künstlerische Autonomie?, 1962)* T. W. Adorno tvrdi kako se u naslovnom pitanju ne radi o čvrstoj antitezi, nego polazi od kontrafaktualnoga karaktera umjetničkoga teksta, a time i kazališne prakse. U osloncu na njegove teze razmatrat će se vodeće pitanje oblika dokumentarnosti u suvremenome kazalištu sa svojim transformativnim potencijalom i dvostrukim karakterom istodobno autonomnih artefakata i *fait social*.

Ključne riječi: autentičnost, dokumentarne izvedbene prakse, dramaturgija angažiranog kazališta, Montažstroj, T. W. Adorno

Involved Autonomy. Documentary in Contemporary Theatre

Documentary performance practices navigate the tension between autonomy and engagement – that is, between the aesthetic logic of the artwork and the referential effects derived from documentary material. In contemporary theatre, these practices take diverse forms, ranging from activist, politically, and socially engaged participatory performances to artistic research and the so-called social and community arts.

This oscillation between autonomy and heteronomy, a hallmark of documentary forms, will be explored through examples from contemporary Croatian theatre. Specifically, this analysis will focus on selected performances by the artistic collective Montažstroj and the biographical documentary-fiction dramas produced by Theatre Smješko.

In his 1962 radio essay *Engagement or Artistic Autonomy?* (*Engagement oder künstleristische Autonomie?*), T. W. Adorno argues that this question does not represent a strict antithesis. Instead, it reflects the counterfactual nature of the artistic text – and, by extension, theatrical practice. Drawing on Adorno's theses, this discussion will examine the transformative potential of documentary forms in contemporary theatre. The dual character of these works, as both autonomous artefacts and *faits sociaux*, will serve as a key focus of this inquiry.

Keywords: authenticity, documentary performance practices, dramaturgy of engaged theatre, Montažstroj, T. W. Adorno

Razine, narav i dometi politike u drami *Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?* Antuna Nemčića

Drama Antuna Nemčića *Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?* (objavljena 1854; praižvedena 1855) izravno je motivirana suvremenim lokalnim, a posredno i nacionalnim političkim zbivanjima. U povijesti hrvatske književnosti čitala se uglavnom kao dokument, komentar i manje ili više uspjela kritika vlastitoga neposrednog društvenopolitičkog konteksta, eventualno i kao potencijalna kritika neetičnih političkih postupaka uopće. Ocjene njezine umjetničke kvalitete kretale su se u rasponu od krajnje negativnih do pozitivnijih, pri čemu se naglašavao i njezin doprinos inoviranju žanrovskoga sustava hrvatske dramske književnosti 19. stoljeća (prva komedija novije hrvatske književnosti). Pritom su se i u slučaju negativnih i u slučaju pozitivnih ocjena njezine značajke, interpretirane kao specifično politički angažirane, pretežito nastojale razdvojiti od poetičkih, odnosno estetičkih značajki. U ovome bi se radu ta drama (tradicionalno određivana kao „vesela igra“, kako je podnaslovljena i u prvotisku, odnosno kao komedija) analizirala i interpretirala kao politička drama. Prikazale bi se različite dimenzije političnosti koje je u njoj moguće evidentirati (nacionalna, socijalna, rodna, metaknjiževna), koje su posebno zanimljive s obzirom na političkoj drami i u hrvatskome i u europskom kontekstu nesklono vrijeme u kojemu je napisana i objavljena. U zaključku bi se nastojalo pokazati kako političnost i poetička inovativnost te drame u tradiciji hrvatske književnosti i kulture nisu međusobno isključujuće, već međusobno ovisne.

Ključne riječi: hrvatska dramska književnost 19. stoljeća, komedija, pučki igrokaz, politička drama

Politics in Antun Nemčić's Play *Leaven Without Bread or Who Will Be the Great Judge?* – Levels, Nature and Scope

Antun Nemčić's play *Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?* (*Leaven Without Bread or Who Will Be the Great Judge?*) (published in 1854; premiered in 1855) was motivated by contemporary political events – primarily local, but indirectly also national. Croatian literary history tended to view it merely as a document, a commentary and a more or less successful critique of its immediate socio-political context, and occasionally also as a potential critique of unethical political procedures in general. While the assessments of its artistic quality ranged from extremely negative to positive, its innovative contribution to the 19th century Croatian drama was regularly emphasised, as it was the first comedy in the history of the so-called modern Croatian literature. Both negative and positive evaluations of this play distinguished its political from its poetic, i. e., aesthetic features. This presentation, however, will analyse and interpret this text (traditionally defined as a “merry play”, as it was subtitled in the first edition, i. e., a comedy) as a political drama. Its political dimension will be analysed on different levels: national, social, the level of gender, and meta-literary, all of which will prove particularly interesting in view of the fact that its immediate (literary)–historical context (both Croatian and European) did not favour political drama. The conclusion will aim to show that the politics and poetic innovations of Nemčić's drama are not mutually exclusive but mutually dependent.

Keywords: comedy, Croatian 19th-century drama, folk drama, political drama

Predstava *Bakhe* Olivera Frlića kao primjer politički angažiranog teatra

U sklopu 54. Splitskog ljeta, 2008. godine, premijerno je izvedena predstava *Bakhe* u režiji Olivera Frlića. Uprizorenje, nastalo prema Euripidovoj tragediji, tada se pretvorilo u „slučaj Bakhe“. Direkcija 54. Splitskog ljeta iznenada je odlučila predstavu skinuti s programa, a ta je odluka obrazložena redateljevim višestrukim značajnim izmjenama u predstavi. Frlić je, objasnili su iz direkcije, neprestano odstupao od dogovorenoga umjetničkog koncepta sve do premijere. No pravi razlog otkazivanja *Bakhi* bio je, izgleda, ipak političke prirode. Frlić je, naime, u predstavu stavio dio govora Ive Sanadera iz 2001. godine sa Splitske rive kada je on izrazio podršku hrvatskim generalima koje je Haški sud tražio zbog optužbi o ratnim zločinima u Oluji.

Nakon što je predstava povučena s programa, dogodio se nevjerojatan obrat – oglasio se tadašnji premijer Ivo Sanader koji se protivio skidanju *Bakhi* s repertoara, uz obrazloženje da drži apsolutno nedopustivim da se zabranjuje predstava na Splitskom ljetu. I kad se već počelo diskutirati o prvom primjeru političke cenzure i zabrane kazališne predstave u suvremenoj Hrvatskoj, doznalo se da je zabrana naprasno povučena i predstava je izvedena.

Tema ovoga rada je kronologija događanja oko predstave *Bakhe* – od zabrane, polemika koje su uslijedile do odobrenja izvedbe i kasnijih izvedbi, uključujući i *Trilogiju o hrvatskom fašizmu* redatelja Olivera Frlića u Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci koju čine predstave *Bakhe*, *Aleksandra Zec* i *Hrvatsko glumište* iz 2015. godine. Na ovim primjerima analizira se suvremeni politički angažman u kazalištu, kao i pitanje umjetničke slobode.

Ključne riječi: *Bakhe*, cenzura, politički angažman u kazalištu, umjetnička sloboda, zabrana predstave

The Play *The Bacchae* by Oliver Frlić as an Example of Politically Engaged Theater

As part of the 54th Split Summer Festival, in 2008, the play *The Bacchae* directed by Oliver Frlić premiered. The staging, based on Euripides' tragedy, then turned into the "Bacchae case". The management of the 54th Split Summer Festival suddenly decided to remove the play from the program, and this decision was explained by the director's multiple significant changes in the play. Frlić, the management explained, constantly deviated from the agreed artistic concept until the premiere. But the real reason for the cancellation of *The Bacchae* was, it seems, still of a political nature. Namely, Frlić included in the play a part of Ivo Sanader's speech from 2001 from the Split waterfront, when he expressed his support for the Croatian generals wanted by the Hague Court on charges of war crimes in Oluja.

After the play was pulled from the program, an incredible twist happened – the Prime Minister Ivo Sanader spoke out against the removal of *The Bacchae* from the repertoire, explaining that he considers it absolutely inadmissible to ban the play during The Split Summer. And when discussions began about the first example of political censorship and the banning of a theatrical performance in modern Croatia, it became known that the ban was abruptly withdrawn, and the play was performed.

The subject of this work is the chronology of the events surrounding the play *The Bacchae* – from the ban, the controversy that followed to the approval of the performance and later performances, including the *Trilogy on Croatian Fascism* by director Oliver Frlić at the Croatian National Theater Ivan pl. Zajc in Rijeka, which consists of the plays *The Bacchae*, *Aleksandra Zec* and *The Croatian Theatre* from 2015. Contemporary political involvement in the theater, as well as the issue of artistic freedom, is analyzed using these examples.

Keywords: artistic freedom, banning the play, censorship, political involvement in the theater, *The Bacchae*

Dinamit pod kazalištem – dinamit u kazalištu: od Mrduše do Vukovara

Zvonimir Mrkonjić nakon pojave Brešanove *Predstave Hamleta u Mrduši Donjoj općine Blatuša* u Teatru &TD zapisao je da je ona bila dinamit pod hrvatskim kazalištem. Bilo je to 1971. Dinamit pod kazalištem ili u njemu eksplodira na isti način: vlast se nađe prozvana i odlučuje intervenirati. Nekad pokušavajući suptilno otkloniti nepodobne predstave i njihove autore, nekad nimalo suptilno, ali cilj je isti: maknuti izazivače „teške kategorije“. Ovo je razmišljanje o razdoblju koje razdvaja, povezuje ili razbuđuje vrijeme od 45 godina. Nije u pitanju samo Brešan, njegovo u Hrvatskoj nikad postavljeno *Ledeno sjeme* ili skoro pa zaboravljeni *Julije Cezar*...

Kroz razne mijene vremena i još poneke scene (npr. trilogiju Mujičić – Senker – Škrabe), zaustaviti nam se na drugom mjestu, u drugom vremenu i na još jednoj dinamičnoj priči.

Nakon što dinamit nije stizao, eksplodirao je jedan cijeli grad. O tome je na sceni progovorio Miran Kurspahić u predstavi ZKM-a *Pad*. Uz još neke „dinamične pojave“ u hrvatskom kazalištu u međuvremenu ostala su sjećanja, posljedice po autore i golem vremenski razmak. Pokazuje kako ono što smo podrazumijevali demokracijom nije daleko od onog što se nazivalo i naziva totalitarizmom. I Kurspahić je pobrao poneku nagradu, ali predstava se igrala sve rjeđe, a pozornice su zaboravile angažirati čovjeka sklonog izazivati preveliku buku. Politika se ne voli vidjeti na sceni.

Ključne riječi: dinamit u kazalištu, Ivo Brešan, Miran Kurspahić, *Pad*, politika, *Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj* i druge drame

Dynamite under the Theatre – Dynamite in the Theatre: from Mrduša to Vukovar

Zvonimir Mrkonjić wrote after the premiere of Ivo Brešan's *Hamlet in Mrduša Donja* at the Teatar &TD in Zagreb in 1971 that it was „dynamite under the Croatian theatre“. Dynamite under the theatre, or in the theatre, explodes in the same way: the authorities are provoked and decide to intervene. Sometimes they try to subtly remove undesirable performances and their creators, sometimes without subtlety, but the aim remains the same: to remove the „heavyweight“ challengers.

This is a reflection on a period of 45 years that both divides and unites or awakens. It's not just about Brešan's *Ice Seed*, which was never staged in Croatia, or his almost forgotten *Julius Caesar*. Through various changes in time and in some other scenes (e.g. the trilogy of Mujičić – Senker – Škrabe), we pause in another moment, in another time and in another „dynamite“ story.

After the dynamite failed to arrive, a whole town exploded. The story of Vukovar is brought to the stage by Miran Kurspahić in his play *The Fall* at the Zagreb Youth Theatre. My paper deals with these „dynamite phenomena“ in Croatian theatre, memories, consequences for authors, as well as the time gap between them. It shows how what we understand as democracy is not far from what was, and still is, called totalitarianism. Kurspahić has won a few awards for his play, but it has been performed less and less; theatres themselves have been reluctant to hire an artist who makes too much noise. Politics does not like to see itself on the stage.

Keywords: *A Performance of Hamlet in the Village of Mrduša Donja* and other dramas, dynamite in the theatre, Ivo Brešan, Miran Kurspahić, politics, *The Fall*

Jeke Brešanova *Hamleta*: nestvarno i nesvrhovito kazalište u književnom opusu Davora Mojaša

Povod – premda ne i puni opseg – izlaganja ticao bi se poetičkog i kulturno-političkog razmaka koji dijeli Brešanovu „uporabu“ Shakespeareova *Hamleta* od najrecentnije hrvatske (post)dramske varijante elizabetanskog klasika, koju, među ostalim svojim „mikrodramama“, donosi zbirka naslovljena *Skroviti teatar* (2025) iz pera dubrovačkog novinara, redatelja i književnika Davora Mojaša.

Kako je *Hamlet* višestruko eksploatirani predložak koji ne prestaje nagoniti na nova dramska, glumačko-memoaristička i filozofijski orijentirana tumačenja (Haverkamp, 2004; Critchley i Webster, 2013; Zamir, 2018), a ujedno i djelo kojemu je u metadramskom središtu upravo problem umjetničke samosvojnosti ili pak političke svrhovitosti kazališta, opravdano je podsjetiti na kontekst raznolikih ambicija zbog kojih su se Hamletovi „lik i djelo“ u posljednjih pola stoljeća opetovano prizivali i u prostoru hrvatske pjesničke, romaneskne i dramske književnosti.

Mojaševi će nam preispisani fragmenti *Hamleta* poslužiti međutim kao plodan otponac da se rasprave paradoksalne atribucije na koje i inače asocira figuracija kazališnog fenomena u piščevu književnom opusu, bili posrijedi *Kazalište Isprazni* (2005), *Viatik konte Iva* (2015) ili *Nesan Marina Držića* (2017), kao što su nostalgичni avangardizam, nadrealistički dokumentarizam ili melankolični feminizam, jer svi ti oksimoroni implicitno udružuju upravo nespojive sastavnice prijepora koji je tema skupa, odnosno zagovaraju – angažirani larpurlartizam.

Ključne riječi: angažirani larpurlartizam, Davor Mojaš, *Hamlet*, Ivo Brešan, kazalište, književnost

Echoes of Ivo Brešan's *Hamlet*: Unreal and Purposeless Theatre in Davor Mojaš's Literary Opus

The occasion – although not the full scope – of the paper would concern the poetic and cultural-political distance that separates Brešan's "use" of Shakespeare's *Hamlet* from the most recent Croatian (post)dramatic variant of the Elizabethan classic, which, among other "microdramas", is brought by the collection entitled *Hidden theatre* (2025) authored by the Dubrovnik journalist, director and writer Davor Mojaš.

As *Hamlet* is a repeatedly exploited template that never stops prompting new dramatic, actor's writing's or philosophically oriented interpretations (Haverkamp, 2004; Critchley and Webster, 2013; Zamir, 2018), and at the same time a work whose metadramatic center is precisely the problem of artistic autonomy or the political impact of theatrical representation, it is justified to recall the context of diverse ambitions that caused *Hamlet*'s "character and work" to be invoked repeatedly in the space of Croatian lyrical, novelistic and dramatic literature in the last half century.

However, Mojaš's rewritten fragments of *Hamlet* will serve us as a fruitful starting point for discussions of paradoxical attributions, which are otherwise associated with the figuration of the theatrical phenomenon in the writer's literary oeuvre, from *Vanity Theatre* (2005) and *Count Ivo's Viaticum* (2015) to *Marin Držić's Sleeplessness* (2017), such as nostalgic avant-garde, surrealist documentarism or melancholic feminism, because all these oxymorons implicitly combine precisely the incompatible components of the controversy that is the topic of the conference, i.e. advocate – engaged larpurlartism.

Keywords: Davor Mojaš, engaged larpurlartism, *Hamlet*, Ivo Brešan, literature, theatre

Distopijski roman i mjesto književnog angažmana

Pitanje angažmana i političnosti književnosti dugo zaokuplja ne samo njezino teorijsko promišljanje već i samu književnu produkciju, osobito onu koja se kompleksnim odnosima umjetnosti i društva nastoji eksplicitnije pozabaviti. Na specifičan se način ovo pitanje postavlja u žanru distopijskog romana, s obzirom na to da se među središnjim toposima književnih projekcija budućih društava uglavnom nalaze i jezične norme i (ne)mogućnost književnog pisanja, kako to čine i ključni predstavnici žanra poput Orwellove *1984.*, Huxleyjeva *Vrlog novog svijeta*, Zamjatinova romana *Mi* itd. U radu ćemo se osvrnuti na raspravu o ovom problemu u recepciji žanrovskog kanona te njegovo čitanje povezati s dvama predlošcima iz Brešanova romanesknog opusa – distopijom *Država Božja 2053.* te žanrovski hibridnim romanom *Gorgone*, u kojem se pitanje književnog angažmana, umjesto u neizvjesnu budućnost, orijentira prema dalekoj prošlosti, ispreplićući dvadesetostoljetne srazove književnosti i politike s preispisivanjem mita o Perzejevu ubojstvu Meduze.

Ključne riječi: angažman, distopijski roman, pisanje, politika književnosti, žanr

The Dystopian Novel and the Place of Literary Engagement

The question of engagement and the politics of/the political in literature has long been a concern not only of its theoretical reflection, but also of literary production itself, especially that which explicitly seeks to address the complex relationships between art and society. This question arises in a specific way in the genre of the dystopian novel, since the central topoi of literary projections of future societies usually include linguistic norms and the (im)possibility of literary writing, as is the case with key representatives of the genre such as Orwell's *1984*, Huxley's *Brave New World*, Zamyatin's novel *We*, etc. This paper will examine the discussion of this problem in the reception of the genre canon and links it to two novels by Ivo Brešan – the dystopia *Država Božja 2053* and the genre hybrid novel *Gorgone*, in which the question of literary engagement is directed not into the uncertain future but into the distant past, intertwining the twentieth-century clashes between literature and politics with the rewriting of the myth of Perseus' murder of Medusa.

Keywords: engagement, dystopian novel, genre, politics of literature, writing

Slučaj Kempf (*Doba mjedi* Slobodana Šnajdera)

Sjećanje na iskustva Drugoga svjetskog rata, unatoč protoku vremena koje nas dijeli od ovih bolnih povijesnih događaja, još uvijek u XXI. stoljeću nadahnjuje književne i identitetske narative. Poseban su slučaj književni tekstovi koji tematiziraju ratna zbivanja i sudbinu Švaba u jugoslavenskoj državi, a pojavljuju se početkom devedesetih godina kao posljedica borbe za pravo na sjećanje. Istodobno su primjer angažmana autora i njihovih nastojanja ponovnog stjecanja identiteta. Ukidanje zabrana cenzure pridonijelo je rehabilitiranju Švaba i odbacivanju nametnute šutnje. Romani o traumama rata i poratnih vremena imaju autobiografsku podlogu i često posežu za podacima iz obiteljske povijesti (L. Bauer, I. Šojat Kuči). Zanimljiv slučaj angažmana jest roman Slobodana Šnajdera *Doba mjedi* u kojem se pojavljuje lik „dobrog Nijemca“ inspiriranog sudbinom piščeva oca Đura Šnajdera koji je za vrijeme rata nosio odoru njemačkog vojnika. Šnajderov književni prikaz prošlosti namjeravam interpretirati kao dokaz stalne prisutnosti prošlosti u sadašnjosti.

Ključne riječi: odbacivanje šutnje, prošlost u sadašnjosti, Slobodan Šnajder, trauma rata

The Kempf Case (*The Age of Bronze* by Slobodan Šnajder)

The memory of the experiences of World War II, despite the passage of time that separates us from these painful historical events, still inspires literary and identity narratives in the 21st century. A special case is the literary texts that thematize the war events and the fate of the Swabians in the Yugoslav state that appeared in the early nineties and are the consequences of the struggle for the right to memory. At the same time, they are an example of the authors' engagement and their efforts to regain their identity. The lifting of the ban on censorship contributed to the rehabilitation of the Germans and the rejection of the imposed silence. Novels about the traumas of war and post-war times have an autobiographical basis and often use information from family history (L. Bauer, I. Šojat Kuči). An interesting case of engagement is Slobodan Šnajder's novel *The Age of Bronze*, in which the character of a "good German" appears, inspired by the fate of the writer's father Đuro Šnajder, who wore the uniform of a German soldier during the war. I intend to interpret Schneider's literary presentation of the past as proof of the constant presence of the past in the present.

Keywords: Slobodan Šnajder, the past in the present, the rejection of silence, trauma of war

Granice slobode u Brešanovu teatru: slobodan izbor i radikalizacija slobode

Izlaganje će biti posvećeno Brešanovim dramama koje prodiru u paradokse slobode kroz prizmu likova koji se suočavaju s moralnim i egzistencijalnim dilemama u opresivnim okruženjima, a da je pritom slobodan izbor tih likova posljedično vezan uz osobno ili društveno propadanje. Drame o kojima će biti riječ jesu *Svečana večera u pogrebnom poduzeću*, *Utvare* i *Nečastivi na filozofskom fakultetu*. Iako se moment radikalizacije slobodnog izbora pojavljuje i u drugim dramama, kao i drugim književnim vrstama Brešanova opusa, čini se da su slobodni izbori likova iz prethodno navedenih naslova ono što ih neminovno dovodi do egzistencijalnog očajja, a da pritom vanjski (društveni) faktori igraju značajnu ulogu u dolasku do takvog ljudskog stanja. U izlaganju će se povući i paralela s filozofskim raspravama o konceptu slobode za koji će Brešanovi likovi poslužiti kao nositelji misli o borbi koju to ljudsko stanje – stanje slobode – zahtijeva. U tom pogledu bit će izložene misli nezaobilaznih egzistencijalističkih filozofa kao što su Jean-Paul Sartre i Albert Camus, koji su slobodu percipirali dvojako, a zatim i misli Friedricha Nietzschea koji u radikalizaciji slobode vidi stanovitu opasnost. Filozofska promišljanja slobode kao dvojakog koncepta mogu doprinijeti razumijevanju Brešanovih drama u kojima su likovi nositelji stanja koja bivaju uzrokovana njihovim slobodnim radikalnim ((ne)odgovornim) izborima, koji su pak društveno isprepleteni. U kontekstu Brešanove dramatičarske poetike koja afirmira i (in)direktnu kritiku političkog sustava koji s jedne strane obećava slobodu, a s druge provodi potpunu kontrolu na mikrorazini društva, koncept slobode nikako nije jednoznačan, već je prošaran lako uočljivim proturječjima, čime nas Brešan navodi na promišljanje o samoj prirodi slobode. U tom bi pogledu izlaganje trebalo pružiti preliminarnu misao o tome kako je sloboda pojedinca zapravo koncept koji je doista nužno potrebno vezati uz individualnu, a ne kolektivnu odgovornost.

Ključne riječi: autonomija, Brešanov teatar, odgovornost, radikalizacija slobode, sloboda

The Limits of Freedom in Brešan's Theater: Free Choice and the Radicalization of Freedom

The presentation will be dedicated to Brešan's plays that penetrate the paradoxes of freedom through the prism of characters who face moral and existential dilemmas in oppressive environments, while the free choice of these characters is consequently linked to personal or social decline. The plays that will be discussed are *Svečana večera u pogrebnom poduzeću* (*Gala Dinner at the Funeral Home*), *Utvare* (*Wraiths*) and *Nečastivi na filozofskom fakultetu* (*The Unholy at the Faculty of Philosophy*). Although the moment of radicalization of free choice also appears in other plays, as well as other literary genres in Brešan's literary work, it seems that the free choices of the characters in the aforementioned theater plays are what inevitably lead them to existential despair, and that external (social) factors play a significant role in arriving at such a human non-state. The presentation will also draw a parallel with philosophical discussions on the concept of freedom for which Brešan's characters will serve as bearers of thoughts about the struggle that this human condition – condition of freedom – requires. In this regard, the thoughts of indispensable existentialist philosophers such as Jean-Paul Sartre and Albert Camus will be presented, who perceived freedom in two ways, and then the thoughts of Friedrich Nietzsche, who sees a certain danger in the radicalization of freedom. Philosophical reflections on freedom as a twofold concept can contribute to the understanding of Brešan's dramas in which the characters are carriers of conditions that are caused by their free radical ((ir)responsible) choices that are in turn socially intertwined. In the context of Brešan's dramatic poetics, which affirms and (in)directly criticizes the political system that, on the one hand, promises freedom, and on the other, exercises complete control at the micro level of society, the concept of freedom is by no means unambiguous, but is riddled with easily noticeable contradictions, with which Brešan leads us to reflect on the nature of freedom. In this regard, the presentation should provide a preliminary thought on how individual freedom is actually a concept that really needs to be linked to individual and not collective responsibility.

Keywords: autonomy, Brešan's theater, freedom, radicalization of freedom, responsibility

Oštrenja i otupljivanja angažmana (između učinkovitog sredstva promjene i industrije pretvaranja angažmana u *showbusiness*)

„Megalomanski je vjerovati da se riječima može promijeniti svijet“, navodi Miroslav Krleža u *Zastavama*. Međutim, povijest nam nudi niz primjera kako diseminacija angažiranog i/ili aktivističkog mišljenja u javnost kroz umjetnost, medije i ostale kanale može djelovati barem kapilarno, ako ne nužno prevratnički, na uspostavu diskurzivne klime kako bi se javno mnijenje reguliralo i kodificiralo prema potrebama reformiranog načina mišljenja i djelovanja. Premda je danas učinak književnosti upitan i možda tek diskretan u odnosu na dominaciju i utjecajnost drugih medijskih te kulturnoumjetničkih izvora, uzavrela previranja u današnjem svijetu mobiliziraju i književnike na angažirano reagiranje. Nakana je rada sistematizirati nekoliko aktualnih praksi i tema na koje suvremeni književnici reagiraju, prije svega po pitanju upozoravanja na obnovu fašizma, kritiku kapitalizma kroz tzv. marksistički *pulp* i apeliranja na ekološko osvješćivanje. Povrh sistematizacije, nakana je rada ukazati i na kontroverze takvih praksi: od kapitalističkog kooptiranja svake kritike, preko pitanja parezije i karijerističke kalkulacije pisaca s temama koje se honoriraju, pa do razmatranja pretpostavke je li ekološka kritika (post)industrijske civilizacije prihvatljivija krinka onoga što Krešimir Nemec u *Čitanju grada* naziva kontinuiranim zazorom hrvatske književnosti prema urbanosti i modernosti.

Ključne riječi: aktivizam, angažman, (anti)modernost, ekologija, kapitalizam

Sharpening and Blunting of Engagement (Between an Effective Means of Change and the Industry of Transforming Engagement into Showbusiness)

„It is a megalomaniac thing to believe that words can change the world“, states Miroslav Krleža in *Zastave (Flags)*. However, history offers a number of examples of how the dissemination of engaged and/or activist thinking in public by means of art, media and other channels can have at least a permeable effect, if not necessarily a revolutionary one, on establishing a discursive climate so that public opinion can be regulated and codified according to the needs of a reformed way of thinking and acting. Although the impact of literature is questionable nowadays and perhaps simply discreet in comparison to the dominance and influence of media and other cultural and artistic sources, the boiling turmoil in today's world also draws an engaged response from writers. The purpose of this paper is to systematize several current practices and themes to which contemporary writers react, primarily in terms of warning against the revival of fascism, criticism of capitalism through the lens of Marxism, and appealing for ecological awareness. On top of this, the paper also intends to point out the controversies of such practices: from the capitalist co-optation of all criticism, through the issue of parrhesia and writers' careerist calculation with profitable topics, to considering the assumption whether ecological criticism of (post)industrial civilization is a more acceptable disguise for what Krešimir Nemec, in his book *Čitanje grada (Reading the City)*, calls the continuous aversion of Croatian literature towards urbanity and modernity.

Keywords: activism, (anti)modernism, capitalism, ecology, engagement

Angažman hrvatskog igranog filma u 21. stoljeću

S obzirom na relativno veliku produkciju sedme umjetnosti u Hrvatskoj, ako uzmemo u obzir sve filmske rodove i vrste i sve produkcijske moduse (od igranog do eksperimentalnog filma, od profesionalnih produkcija do amaterskih ostvarenja), za analizu angažmana u hrvatskom filmu u 21. stoljeću najkorisnijim se čini izabrati cjelovečernji igrani film, kao njegovu najvidljiviju formu. Nasuprot predrasudama o marginalnoj prisutnosti hrvatskog filma u našem društvu, on svojom distribucijom na festivalima, u kinima, na televizijskim postajama, na nosačima slike i zvuka te na streaming servisima, a potom i drugim internetskim kanalima, kroz prvih nekoliko godina nakon nastanka često dolazi do šestoroznamenastih gledateljskih brojki, što nije lako postići starijim umjetnostima. U tom distribucijskom kolažu, dakako, televizija i internet imaju lavovski kolač, pa dobar dio predrasuda o slaboj gledanosti hrvatskog filma dolazi od fiksacije javnosti na brojke iz kino distribucije. I najpopularniji filmovi razdoblja, oni Vinka Brešana (*Svjedoci*, *Svećenikova djeca*, *Kakva je ovo država?*) ili Hrvoja Hribara (*Što je muškarac bez brkova?*), znaju imati jasne signale političkog angažmana, kao i filmovi Dalibora Matanića, Rajka Grlića, Antuna Vrdoljaka, Kristijana Milića, Pave Marinkovića, Ivana Gorana Viteza, Tomislava Radića, Dominika Sedlara, Dane Budisavljević i drugih autorica i autora. Pritom treba uzeti u obzir i Brešanovu misao da i izbjegavanje angažmana predstavlja jasan politički angažman, što se jasno vidi u čestom zaobilazanju snažno politički obilježenih tema i povijesnih ličnosti u našoj filmskoj produkciji.

Ključne riječi: 21. stoljeće, angažman, Antun Vrdoljak, hrvatski igrani film, Pavo Marinković, Vinko Brešan

Engagement of Croatian Fiction Film in 21. Century

Considering the relatively large production of films in Croatia (if we take into account all film genres and types, and all production modes – from fiction to experimental film, from professional productions to amateur productions), for the analysis of engagement in Croatian film in the 21st century, the most useful material for analysis seems to be the full-length feature film, as its most visible form.

Contrary to prejudices about the marginal presence of Croatian film in our society, through its distribution at festivals, in cinemas, on television stations, on DVDs and on streaming services, and Internet channels of distribution, during the first few years after its creation, Croatian film often achieves six-digit viewership figures, which is not easy to achieve for older art forms. In this distribution collage, of course, television and the Internet have the lion's share, so a good part of the prejudices about the poor viewership of Croatian films comes from fixation on figures from cinema distribution. Even the most popular films of the period, those of Vinko Brešan (*Witnesses*, *Priest's Children*, *What kind of state is this?*) or Hrvoje Hribar (*What is a man without a mustache?*), can have clear signals of political involvement, and so do the films by Dalibor Matanić, Rajko Grlić, Antun Vrdoljak, Kristijan Milić, Pavo Marinković, Ivan Goran Vitez, Tomislav Radić, Dominik Sedlar, Dana Budisavljević and other authors. At the same time, one should also consider Brešan's thought that even avoiding engagement represents a clear political engagement, which is clearly seen in the frequent avoidance of certain strongly politically marked topics and individuals in our film production.

Keywords: 21st century, Antun Vrdoljak, Croatian feature film, engagement, Pavo Marinković, Vinko Brešan

Uvod u Astarothijadu: ironijska filozofija povijesti u Brešanovoj prozi

Uz stanovitu simplifikaciju, za Brešanov se prozni opus može tvrditi da je njegov opseg u obrnutoj proporcionalnosti s njegovom raznolikošću, odnosno da je iznimno konzistentan i na tematskom i na formalnom planu, na poželjan i na manje poželjan način. Usredotočimo li se privremeno na tematsku stranu, najveći dio Brešanovih proznih ostvaraja, uz prepoznatljive motive u središtu zapleta, dosljedno karakteriziraju – među ostalim i – impregniranost politikom, prožetost fantastičnim te specifična zaokupljenost poviješću/prošlošću. Radi se o kombinaciji koja se iz perspektive proučavanja fantastične književnosti doima višestruko neobičnom, no svejedno na razini pojedinačnih pripovijesti ostvaruje učinke koji se i inače vežu za politiku fantastike; možda ne ukazuje toliko na jazove i diskontinuitete, koliko na neočekivanim mjestima gradi mostove i kontinuitete, ali i na taj način preoblikuje određeni poredak osjetilnog čineći nevidljivo vidljivim i obrnuto. Međutim, ti su pojedinačni učinci istovremeno ugrađeni i u okvirnu metapripovijest čije se glavne crte lako daju deducirati iz stalnih mjesta što se pojavljuju u nizu Brešanovih proza; metapripovijest koja je njihova važna komponenta, a u pojedinim djelima – poput *Astarotha* – i dominantna preokupacija. Riječ je o svojevrsnoj filozofiji povijesti Brešanove proze, istovremeno osovini njezinih zapleta i motivu što mu se opsesivno vraća, a koja s obzirom na tu (pre)naglašenost nije umakla optici dosadašnje kritike.

U ovom izlaganju otići ću korak dalje od dosadašnjih bavljenja uglavnom površinskim aspektima te „filozofije povijesti“. Oslanjajući se (kritički) na poznate uvide Haydena Whitea, nastojat ću ukazati na (tragedijske, ali napose ironijske) arhetipske obrasce u podlozi takve metapripovijesti koji determiniraju reprezentaciju i osmišljavanje povijesti u Brešanovim proznim djelima. Pozabavit ću se ideološkim implikacijama takve metapovijesne jezgre, njihovim (ne uvijek jednoznačnim i harmoničnim) odnosima spram učinaka pojedinačnih pripovijesti ili pripovjednih postupaka te napetostima koja proizvode na različitim razinama. Istražit ću na koji način često apostrofirana ideološka matrica Brešanova liberalnog humanizma ide ruku pod ruku s astarothovskom sotonizacijom političkog, izvrće li se tako nužno u vlastitu suprotnost te kojim proturječjima takva konstelacija rezultira na ideološkom i pripovjednom planu.

Ključne riječi: *Astaroth*, filozofija povijesti, ironija, Ivo Brešan, metahistorija, politika književnosti

Introduction to Astarothiad: The Ironic Philosophy of History in Brešan's Fiction

With a certain simplification, it can be said that the volume of Brešan's prose work is inversely proportional to its diversity, i.e. that it is extraordinarily coherent both thematically and formally, in desirable and less desirable ways. If we focus temporarily on the thematic side, in addition to recognizable motifs that serve as central elements of the plot, the majority of Brešan's fiction is consistently characterized by a political impregnation, a permeation with the fantastic and a particular preoccupation with history/past. It is a combination that seems unusual in many ways from the perspective of the study of fantasy literature, but nevertheless it achieves effects at the level of individual stories that are otherwise associated with the politics of fantasy. Perhaps it does not so much point out gaps and discontinuities as build bridges and continuities in unexpected places, but it nonetheless reshapes a certain order of the sensual, making the invisible visible and vice versa. However, these individual effects are simultaneously embedded in an overarching metanarrative, the main features of which can easily be derived from the constant topoi that appear in a several Brešan's fiction; a metanarrative that is its important component and, in some works – such as *Astaroth* – even the dominant preoccupation. It is a kind of philosophy of the history of Brešan's fiction, at the same time the axis of its plots and the motif that appears compulsively in it and which, in view of its (over)emphasis, has not escaped the gaze of previous criticism.

In this paper I will go one step further than previous discussions of the mostly superficial aspects of this “philosophy of history”. Drawing (critically) on the well-known insights of Hayden White, I will attempt to show the archetypal patterns (tragic, but above all ironic) that underlie such metanarratives and that shape the representation and conception of history in Brešan's prose works. I will deal with the ideological implications of such a metahistorical core, with their (not always harmonious) relations to the effects of individual narratives or narrative devices, and with the tensions they generate on different levels. I will examine how the often-apostrophized ideological matrix of Brešan's liberal humanism goes hand in hand with the astarothic Satanization of the political, whether it necessarily turns into its own opposite, and what contradictions such a constellation generates on the ideological and narrative levels.

Keywords: *Astaroth*, irony, Ivo Brešan, metahistory, philosophy of history, politics of literature

Prijepori oko *Gamleta* ili što je to političko kazalište?

U radu se istražuje recepcija Šnajderove drame *Gamlet* nakon sarajevske praizvedbe 1987. godine. Usporedit će se različita kritička čitanja i novinske reakcije nakon praizvedbe i nakon izvedbe predstave na Sterijinom pozorju iduće godine, te posebno prikazati polemička očitovanja u časopisu *Prolog/teorija/tekstovi* prvenstveno na relaciji pisanih očitovanja Zvonimira Mrkonjića i Slobodana Šnajdera, ali i drugih autora. U argumentacijskom slijedu napada i obrane jedna od ključnih problemskih točaka navedenih očitovanja jest i pitanje definicije pojma političkog kazališta. Namjera je ovoga rada stoga prikazati putanju i ključna mjesta slaganja i razilaženja te istaknuti obrazloženja i definicije pojma prvenstveno iz Šnajderove vizure pasioniranog „prologovca“, što nas neizravno dovodi u svezu i s Brešanovim tumačenjem odnosno razumijevanjem političkog.

Ključne riječi: autonomija, *Gamlett*, Ivo Brešan, Melchinger, političko kazalište, polemika, Šnajder

The Dispute over *GamIlet* or what is Political Theater?

The paper examines the reception of Šnajder's play *GamIlet* after its premiere in Sarajevo in 1987. Different critical readings and newspaper reactions after the first performance and after the performance of the play at Sterijino pozorje next year will be compared, and polemical statements in the magazine *Prolog/teorija/tekstovi* will be shown, primarily in relation to the written statements of Zvonimir Mrkonjić and Slobodan Šnajder, but also of other authors. In the argumentative sequence of attack and defense, one of the key problem points of the aforementioned statements is the question of defining the term political theater. The intention of this work is therefore to show the trajectory and key points of agreement and disagreement, and to highlight the explanations and definitions of that term primarily from Šnajder's view as a passionate "prologovac", which indirectly brings us into contact with Brešan's interpretation or understanding of the political.

Keywords: autonomy, *GamIlet*, Ivo Brešan, Melchinger, polemic, political theater, Šnajder

Crises in the Theatre: Between Political Pressure and Artistic Freedom

The topic of the paper will be the crisis in the functioning of an artistic institution caused by political pressure. I will discuss this topic using the example of the Juliusz Słowacki Theatre in Krakow, which, in recent years, has become a victim of political censorship in Poland.

The nationalist and populist Law and Justice party, which has been in power in Poland from 2015 to 2023, has used culture to wage an ideological war against its political opponents and that part of society which adheres to democratic values. Law and Justice politicians understood quite quickly that influencing culture and education gave them the tools to shape society ideologically. That is why they have been applying various forms of preventive and economic censorship, coming close in their actions to the model of power exercised in Poland in communist period.

In my paper I would like to discuss the different stages of the crisis experienced by the Słowacki Theatre, the theatre ensemble and the director. I will also show the 'actors' involved in this political conflict. I will present the actions of the authorities seeking to weaken the institution and the various forms of solidarity of the audience and the theatre community in support of the theatre company. Looking at the Krakow theatre case seems to be important because, in the end, politicians lost the battle for culture. Solidarity and faith in democratic standards won out against the authoritarianism of the local government.

Keywords: censorship, fight for the theatre, politically engaged theatre, theatre and politics

Krize u kazalištu: između političkog pritiska i umjetničke slobode

Tema je ovog rada kriza u funkcioniranju jedne umjetničke institucije izazvana političkim pritiscima. Raspravljat ću o njoj na primjeru kazališta Juliusz Słowacki u Krakowu, koje je posljednjih godina postalo žrtvom političke cenzure u Poljskoj.

Nacionalistička i populistička stranka Pravo i pravda, koja je bila na vlasti u Poljskoj od 2015. do 2023. godine, iskoristila je kulturu za vođenje ideološkog rata protiv svojih političkih protivnika i onog dijela društva koji drži do demokratskih vrijednosti. Političari Prava i pravde prilično su brzo shvatili da im utjecaj na kulturu i obrazovanje daje alate za ideološko oblikovanje društva. Zbog toga su primjenjivali razne oblike preventivne i ekonomske cenzure, približavajući se u svom djelovanju modelu vlasti koji se u Poljskoj obnašao u komunističkom razdoblju.

U svom radu željela bih raspravljati o različitim fazama krize kroz koje je prolazilo kazalište Słowacki, kazališni ansambl i redatelj. Pokazat ću i „aktere“ uključene u ovaj politički sukob. Osvrnut ću se na djelovanje vlasti koje nastoji oslabiti instituciju te razne oblike solidarnosti publike i kazališne zajednice u potpori kazališnoj družini. Pogled na slučaj krakovskog kazališta čini se važnim jer su u njemu na kraju političari izgubili bitku za kulturu. Solidarnost i vjera u demokratske standarde pobijedili su autoritarnost lokalne vlasti.

Ključne riječi: borba za kazalište, cenzura, kazalište i politika, politički angažirano kazalište

Aporije autonomije i angažmana u kontekstu nezavisne kazališne scene

Funkcija, odnosno *primjereno mjesto* umjetnosti, umjetnika i umjetničke proizvodnje u društvu, važna je tema svakoga ozbiljnijeg filozofskog opusa zapadnoga kulturnog kruga, od Platona do danas. A to je mjesto uvijek bilo određeno relacijom spram autonomije i angažmana, odnosno perspektivom iz koje se tim konceptima pristupa – i prije nego što su imenovani, u privilegiranim sferama građanskoga društva. Iako su već odavno prokazani kao njegove slijepe pjege, ili baš zbog toga, predstavljaju izazov svakoj generaciji umjetnika i teoretičara koji nastoje u njima naći oslonac i/ili neki emancipatorski potencijal. Aporije, koje su konstitutivni dio konceptata autonomije i angažmana, usložnjavaju se dodatno u kontekstu nezavisne kazališne proizvodnje, jer je i sam pojam *nezavisnog* upitan, nejasan, varijabilan, već u sebi *nemoguć*. Pokušala bih tu kompleksnost razložiti na primjerima nekoliko raznolikih umjetničkih opusa i biografskih dinamika (BADco., Frlić, Montažstroj, Indoš, Paković, Sajko, Živadinov...). Riječ je, naime, o autorima i kolektivima koji na različito zanimljive načine misle i prakticiraju autonomiju i angažman i shodno tomu na različite načine s/nose posljedice svojih odabira, a pritom nastoje kroz niz desetljeća održati kvalitetu umjetničkog djelovanja i, rancièreovski rečeno, dovesti u pitanje *raspodjelu osjetilnog* našega doba.

Ključne riječi: angažman, aporije, autonomija, nezavisno kazalište, *raspodjela osjetilnog*

Aporias of Autonomy and Engagement in the Context of Independent Theatre Production

From Plato to nowadays, the function, or the *appropriate place* of art, artists, and artistic production was seen as an important topic in all serious philosophical systems of Western-cultural origin. And that place has been always defined by the relation towards autonomy and engagement, thus by the approach to these concepts – even before they were named as such, in privileged spheres of bourgeois society. Although being exposed as its blind spots a long ago, or just because of that, they represent a challenge to every generation of artists and theoreticians which tend to rely on or find some emancipatory potential in them. Aporias, being a constitutive part of the concepts of autonomy and engagement, get more complicated in the context of contemporary independent theatre production, for even a notion of *independent* is questionable, blur, variable, *impossible* within itself. That complexity I would try to analyse by presenting various artistic opus and biographical dynamics (BADco., Frlić, Montažstroj, Indoš, Paković, Sajko, Živadinov...). These are the authors and collectives who practice, and think about, the autonomy and the engagement in various interesting ways, bearing consequences of their choices each in her own way, and at the same time tend to maintain the quality of their artistic agency, as well as, to paraphrase Rancière, challenge the *distribution of the sensible* of our time.

Keywords: aporias, autonomy, engagement, *distribution of the sensible*, independent theatre

| Dijabolična moć govora – Krleža i Brešan

U svojoj prozi i dramama Ivo Brešan često poseže za dijaboličnim instancama koje zaposjedaju likove, čime se autor upisuje u faustovsku tradiciju domaće i svjetske književnosti te pritom dovodi u pitanje i neke od osnovnih izvedbenih kategorija poput glume. U dramskom je dijelu njegova opusa ovaj postupak najizraženiji u drami *Nečastivi na filozofskom fakultetu* (1982), u kojoj naslovni Nečastivi nastanjuje nekoliko likova i protagonistu drame faustovski nudi autonomiju u odnosu na kontekst u kojem djeluje. U radu ćemo ovu dramu čitati u dijalogu s manje poznatom Krležinom dramom *Krokodilina ili razgovor o istini* (1945), u kojoj davao zaposjeda lika sa suprotnom namjerom od one koju nalazimo u Brešanovu *Nečastivom* – kako bi agitirao i politički angažirao svoje sugovornike. Paralelnim čitanjem dviju drama s fokusom na dijeljenim upotrebama dijaboličnih motiva i diskursa, koji omogućuju govor onima koji se u njemu ne snalaze, otvorit ćemo raspravu o različitim koncepcijama autonomije i angažmana koje se mogu iščitati iz Krležine i Brešanove artikulacije dijaboličnosti, a koje su bile relevantne i velikom dijelu književne teorije od druge polovice 20. stoljeća naovamo.

Ključne riječi: Ivo Brešan, *Krokodilina ili razgovor o istini*, Miroslav Krleža, *Nečastivi na filozofskom fakultetu*, politika književnosti

Aporias of Autonomy and Engagement in the Context of Independent Theatre Production

In his prose and plays, Ivo Brešan often resorts to diabolical entities that take possession of the characters, thus entering the Faustian tradition of local and world literature and at the same time questioning some basic performance categories such as acting and speech. In the dramatic part of his work, this procedure is most evident in the play *The Unholy at the Faculty of Philosophy* (1982), in which the titular Unholy inhabits several characters and offers the protagonist a Faustian autonomy in relation to the context in which he acts. In this paper, we will read this play in dialogue with Krleža's lesser-known play *Krokodilina ili razgovor o istini* (*Crocodile Pond or Conversation about the Truth*) (1945), in which the devil takes possession of a character who has the opposite intention as in Brešan's *Unholy* – he wants to rouse his interlocutors and engage them politically. By reading the two plays in parallel and focusing on the common use of diabolical motifs and discourses that allow those who do not know how to use them to speak, we will open up a discussion on the different concepts of autonomy and engagement that can be read from Krleža's and Brešan's articulation of the diabolical and that have been central to much of literary theory from the second half of the 20th century onwards.

Keywords: *Crocodile Pond or Conversation about the Truth*, Ivo Brešan, Miroslav Krleža, politics of literature, *The Unholy at the Faculty of Philosophy*

Čitanje angažmana u *Izbavitelju* – krak koji nedostaje

Scenarij *Izbavitelja* (red. Krsto Papić), nastao prema noveli Alaksandra Grina *Lovac na štakore* (1923), potpisali su 1976. godine Ivo Brešan i Zoran Tadić. Premda se smatra prvim hrvatskim filmom u žanru znanstvene fantastike, u skladu s načinom na koji je promoviran bliža mu je oznaka „političke fantastike“ kojoj je cilj „ukazivanje na rađanje fašizma“, što je, s obzirom na vrijeme kada se javlja, donekle „zakašnjelo kao politički angažman“ (Škrabalo 1984: 302). Kada se film pojavio, zamjerke političke filmske kritike bile su usmjerene prema njegovu fantastičarskom eskapizmu koji „zamagluje poruku“ (usp. Gilić 2005), no čini se kako ni „nepolitička“ kritička čitanja nisu uspjela izbjeći političke kontekstualizacije. Sužavanje interpretacije na alegoriju nacizma (utemeljeno na eksplicitnom označitelju jednog kraka kukastog križa koji ima oblik stola na štakorskom banketu) pojedini su osvrti nastojali prevladati ukazivanjem na univerzalnije slojeve značenja, zagovor humanizma i „kritiku neljudskih sila“ (Paquola 1977: 12). Paralelno s tim, dekodiranje višestrukih političkih poruka širilo se od označitelja za nacizam prema drugim, implicitno upisanim značenjima. U tom smislu, filmska se priča naknadno protumačila kao „politička metafora o represivnim sustavima“ (Marković 2003), ali i subverzija usmjerena na „društveni kontekst represivnog socijalizma“ (Gilić 2005: 270), dok se u aktualnom interpretacijskom skoku *Izbavitelj* vidi čak i kao „predstava otpora decentralizaciji“ Narodne banke FNRJ koja povezuje „poratnu liberalizaciju s tiranijom liberalizma u nastajanju“ (Willems 2024: 63). Promjene u čitanju angažmana (od „zakašnjelog“, preko implicitnog ili subverzivnog do „odgođenog“, koji se otkriva u naknadnoj aktualizaciji) u ovom radu propitat će se na pozadini razlika između književne, na romantičarskoj tradiciji utemeljene Grinove fantastike i političke fantastike Papićeva filma.

Ključne riječi: Aleksandar Grin, angažman, *Izbavitelj*, Krsto Papić, *Lovac na štakore*, politička fantastika

Reading Engagement in *The Redeemer* – the Missing Link

The screenplay for *The Redeemer* (dir. Krsto Papić), based on the novella *The Rat-Catcher* (1923) by Aleksandr Grin, was written in 1976 by Ivo Brešan and Zoran Tadić. Although it is considered the first Croatian film in the science fiction genre, in accordance with the way it was promoted, it is more closely labeled as “political fantasy” whose goal is to “point to the birth of fascism”, which, given the time when it appeared, was somewhat “late as a political engagement” (Škrabalo 1984: 302). When the film was released, the criticisms of political film critics were directed at its fantastical escapism that “obscures the message” (cf. Gilić 2005), but it seems that even “non-political” critical readings have failed to avoid political contextualization. Narrowing the interpretation to the allegory of Nazism (based on the explicit signifier of one arm of the swastika, which has the shape of a table at a rat banquet), some reviews tried to overcome by pointing to more universal layers of meaning, advocacy of humanism and “criticism of non-human forces” (Paquola 1977: 12). In parallel, the decoding of multiple political messages spread from the signifier for Nazism to other, implicitly inscribed meanings. In this sense, the film's story was subsequently interpreted as a “political metaphor about repressive systems” (Marković 2003), but also a subversion aimed at the “social context of repressive socialism” (Gilić 2005: 270), while in the current leap of interpretation, *The Redeemer* is even seen as a “performance of resistance to decentralization” of the National Bank of the FNRJ that connects “post-war liberalization with the tyranny of liberalism in the making” (Willems 2024: 63). Changes in the reading of engagement (from “late”, via implicit or subversive, to “delayed”, which is revealed in the subsequent actualization) in this paper will be questioned against the background of the differences between the literary, based on the romantic tradition, Grin's fantasy and the political fantasy of Papić's film.

Keywords: Aleksandar Grin, engagement, Krsto Papić, political fantasy, *The Rat-Catcher*, *The Redeemer*

Strukture temporalnosti i angažman književnoga teksta

Bogata vremenska kartografija suvremenog ruskog romana u ovom izlaganju promatrat će se kao antropološko-kulturološka kategorija koja arhivira i odzrcaljuje – čineći da vrijeme „govori našim jezikom“, tj. humanizirajući ga dajući mu lingvistički oblik – široke političke i kulturne rascjepa unutar postsovjetskog ruskog društva, obilježenog poremećajem, eliminacijom ili barem razmještanjem odnosa između prošlosti i budućnosti. Velika popularnost književnih reimaginacija nasilne sovjetske prošlosti u ruskom književnom polju tijekom 2010-ih svjedoči istovremeno i o „opsjednutosti prošlošću“ i „pomračenju budućnosti“ (A. Assmann), dok je paradigmatički pomak fokusa s budućnosti čiji horizont se smanjuje i sažima na prošlost koja se širi i povećava (Ch. Lorenz) u ruskoj prozi 2010-ih ne samo da svjedoči o promjenama u predodžbama o mogućim perspektivama budućnosti nego i deteritorijalizira znanja o prošlosti.

Usmjerujući se na prikaz temporalnih struktura dvaju suvremenih romana, *Pamćenju pamćenja* (2017) Marije Stepanove i *Zulejha otvara oči* (2015) Guzel' Jahine, i metodološki ih postavljajući u kontekste lokalnih specifičnosti i globalne tokove proizvodnje znanja u studijama pamćenja, ova će se prezentacija osvrnuti na pitanje angažmana književnoga teksta kroz strategije komemoracije u postsovjetskoj ruskoj književnosti, koje se u postojećim istraživanjima često opisuju kao „svinuto tugovanje“ (A. Etkind) i „nakon pamćenja“ (M. Schwartz, N. Weller, H. Winkel).

Ključne riječi: 2010-e, angažman, suvremeni ruski roman, sovjetska prošlost, temporalnost

Structures of Temporality and Engagement of the Literary Text

In this presentation, the rich temporal cartography of the contemporary Russian novel is considered an anthropological-cultural category that archives and traces—by making time “speaks our language,” i. e. humanizing it by giving it a linguistic form—broad political and cultural splits within post-Soviet Russian society, marked by disruption, elimination, or at least relocation of relations between the past and the future. The widespread popularity of the literary reimaginings of the violent Soviet past in Russian literary field throughout the 2010s echoes both the “obsession with the past” and “the future eclipse” (A. Assmann), while the paradigmatic shift of focus from “the ‘shrinking’ future to the ‘expanding’ past” (Ch. Lorenz) in Russian prose writings of the 2010s not only testifies to the changes in envisioning possible futures, but also de-territorializes the images of the past.

This presentation will focus on temporal foundations of two contemporary novels, *In Memory of Memory* (2017) by Maria Stepanova and *Zuleikha Opens Her Eyes* (2015) by Guzel Iakhina while placing them methodologically in both local contingencies and global flows of knowledge production in memory studies. The goal of this presentation is to reflect on the problem of engagement of literary texts from examining the specific commemoration strategies in post-Soviet Russian literature, in existing scholarship often referred to as “warped mourning” (A. Etkind) and “after memory” (M. Schwartz, N. Weller, H. Winkel).

Keywords: 2010s, contemporary Russian novel, engagement, temporality, the Soviet past

Angažiranost i autonomija prevoditelja: Krležini i Brešanovi prevoditelji

Jedna od najnovijih struja u traduktologiji usmjerila je svoj istraživački fokus na osobu prevoditelja koji je gotovo oduvijek bio u sjeni autora teksta čijim se prijevodom bavi. U tzv. „studijama prevoditelja“ (engl. *translator studies*) u središtu pozornosti nije autor, već prevoditelj, odnosno autor prijevoda i, logično kao posljedica, kultura prijevoda umjesto kulture originala.

Stoga će se u izlaganju propitat dvije kategorije koje su istaknute kao vodeća tema *Trećeg Brešanova svibnja*, naime angažiranost i autonomija, ali ne u odnosu na originalni tekst i njegova autora, već na prijevod i, shodno tomu, na autora prijevoda odnosno prevoditelja. Posebna pažnja bit će posvećena tomu kako na prevoditeljevu angažiranost i autonomiju utječu odnosi između autora i prevoditelja, što će se ilustrirati primjerima odnosa Krleže i Brešana s njihovim prevoditeljima.

Oba hrvatska pisca imaju značajnu recepciju svoga stvaralaštva u inozemstvu i obojicu je zanimala sudbina njihovih djela u prijevodu na strane jezike. Osobito je bogata i zanimljiva Krležina korespondencija s njegovim prevoditeljima, koja je djelomično prikupljena i objavljena, ponajprije u knjizi *Pisma* (1988), posljednjem svesku *Sabranih djela Miroslava Krleže*, izdanom u sarajevskom *Oslobođenju*, čiji je urednik Enes Čengić. Jedan dio neobjavljenih pisama nalazi se u Krležinoj ostavštini, pohranjenoj u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Kako se odvijalo Brešanovo dopisivanje s prevoditeljima i tumačima njegovih djela na strane jezike, djelomično otkriva Grozdana Cvitan u knjizi *Trajni sukob s Nečastivim: Ivo Brešan* (2022). U istraživanjima planira se proučiti Brešanovu ostavštinu i njegovu korespondenciju s prevoditeljima, što bi moglo donijeti zanimljive uvide u proces prevođenja Brešanovih djela na strane jezike te u inozemnu recepciju njegova opusa.

Ključne riječi: književni prijevod, korespondencija, Ivo Brešan, Miroslav Krleža, prevoditelj

Engagement and Autonomy of the Translator: Krlježa's and Brešan's Translators

One of the latest trends in translation studies has focused its research on the translator, who has almost always remained in the shadow of the author of the text being translated. In the so-called Translator Studies, the focus is not on the author but rather on the translator – the author of the translation – and, as a logical consequence, on the culture of translation instead of the culture of the original text.

Therefore, this presentation will examine two categories highlighted as the main theme of *The Third Brešan May: Engagement and Autonomy*, not in relation to the original text and its author, but rather to the translation and, accordingly, to the author of the translation—the translator. Special attention will be given to how the relationship between the author and the translator affects the translator's engagement and autonomy. This will be illustrated through the example of the relationships between Krlježa and Brešan and their translators.

Both Croatian writers have had significant international reception of their works, and both were interested in the fate of their works in translation. Particularly rich and interesting is Krlježa's correspondence with his translators, which has been partially collected and published, primarily in the book *Pisma (Letters, 1988)*, the final volume of *The Collected Works of Miroslav Krlježa*, published by *Oslobođenje* in Sarajevo, edited by Enes ČengiĆ. Some unpublished letters are preserved in Krlježa's literary estate, housed in the Manuscripts and Old Books Collection of the National and University Library in Zagreb.

As for Brešan's correspondence with his translators and interpreters of his works in foreign languages, some insights are provided by Grozdana Cvitan in her book *The Permanent Conflict with the Evil One: Ivo Brešan* (2022). Future research plans include examining Brešan's literary estate and his correspondence with translators, which could yield interesting insights into the translation process of Brešan's works into foreign languages and the international reception of his oeuvre.

Keywords: correspondence, Ivo Brešan, literary translation, Miroslav Krlježa, translator

Zanimljivi kontinuiteti – Krležini povratci temi odnosa umjetničke autonomije i angažmana

Miroslav Krleža književnim je djelima podjednako kao i nizom polemičkih istupa snažno utjecao na tijek i dinamiku ključnih estetičkih rasprava u hrvatskoj kulturi u 20. st., ponajprije onih koje se obuhvaća sukobom na književnoj ljevici. Sraz između zagovora angažirane umjetnosti i obrane njezine autonomije u središtu je tih obračuna. Budući da Krleža uporno ponavlja da umjetnost može djelovati samo umjetničkim sredstvima, u izlaganju će se, na odabranim primjerima, pokušati prikazati proces pisanja kojim oblikuje i preoblikuje svoje uratke. Pritom će se analizirati njegovi dosad neistraženi rukopisi povezivi s poznatim tekstovima, i to književnim i navodno neknjiževnim, kako bi se i na toj razini propitao problematičan i nerazriješen dijalektički odnos autonomije i angažmana. Osvrnut ćemo se na dramski predložak na kojemu se temelji jedna od središnjih rasprava između Filipa i Kyrialesa te pokazati što taj fragment može otkriti o strukturi cjeline romana *Povratak Filipa Latinovicza*. Također, zavirit ćemo u Krležin nedovršeni tekst koji je naknadno nastao iz bilježaka koje je vodio tijekom diskusije nakon što je u Ljubljani početkom listopada 1952. iznio svoj utjecajni referat. Kad se tako povežu ne samo pojedini argumenti nego i načini na koje su oblikovani, u rasponu od kasnih 20-ih, kad piše prve nacрте *Povratka*, do kasnih 60-ih, kad se vraća ljubljanskim bilješkama, skicirat će se širi kontekst polemika o umjetničkoj autonomiji i angažmanu u koji se smješta i Ivo Brešan.

Ključne riječi: *Ljubljanski referat*, Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*, sukob na književnoj ljevici

Interesting Continuities – Krleža's Returns to the Theme of the Relationship between Artistic Autonomy and Commitment

Through his literary work and a series of polemics, Miroslav Krleža significantly influenced the course and dynamics of the most important esthetic debates in Croatian culture in the 20th century, especially those that were later referred to as the conflict on the literary left. The conflict between the advocacy of socially engaged art and the defense of its autonomy is at the heart of these debates. Given Krleža's persistent assertion that art can only act through artistic means, this presentation will attempt to illustrate the writing process by which he shapes and reshapes his works through selected examples. We will analyze his previously unexplored manuscripts, which are linked to well-known literary and supposedly non-literary texts, to examine the problematic and unresolved dialectical relationship between autonomy and commitment at this level. We will examine the dramatic text that later served as the basis of the central debate between Filip and Kyriales and show what this fragment can tell us about the structure of the novel *The Return of Filip Latinovicz* as a whole. We will also look at Krleža's unfinished text, which emerged from notes he made during the discussion following his influential speech in Ljubljana in early October 1952. By connecting not only individual arguments but also how they were formed – from the late 1920s, when he wrote the first drafts of *The Return*, to the late 1960s, when he revisited his notes from Ljubljana – a broader context of polemics on artistic autonomy and commitment is outlined, in which Ivo Brešan also found his place.

Keywords: conflict on the literary left, Miroslav Krleža, *The Return of Filip Latinovicz*, *The Speech at the Congress of Writers in Ljubljana*

| Angažirana poezija

Alan Badiou utvrdio je da su veliki pjesnici 20. stoljeća ujedno bili i komunisti te su pisali angažiranu poeziju. Međutim, Theodor Adorno upravo je ljevici prigovarao na sljepilu za pjesničke zakone kad su otpisali intimističku poeziju kao dekadentnu buržusku nezainteresiranost. Pitanje angažiranosti u poeziji stoga je kudikamo kompleksnije nego što su njegovi zagovornici u praksi svjesni, a njihovi kritičari i književni povjesničari spremni priznati.

Prema kritičaru upućenu u suvremenu pjesničku produkciju u Hrvatskoj, Krešimiru Bagiću, angažman u poeziji od 2000-ih više je pravilo nego iznimka, stojeći tako u opreci prema tzv. *stvarnosnom pjesništvu* 1990-ih, sklonijem indiferentnom govorniku i marginalcu. Nadalje, kritičari su gotovo jedinstveni u ocjeni zajedničkog nazivnika suvremenih ženskih pjesničkih glasova kao što su Monika Herceg, Sanja Baković, Asja Bakić itd., a to je izražena, otvorena angažiranost. Pritom su estetski kriteriji ustupili mjesto relevantnosti i aktualnosti sadržaja, a teorijsko ispitivanje pojma angažiranosti uopće se ne postavlja. U izlaganju ću se dakle pozabaviti pjesničkim praksama koje oprimjeruju različite modele angažiranosti te ću pokušati postaviti teorijski okvir za raspravu o mogućnostima i dosezima angažmana u poeziji.

Ključne riječi: angažirana poezija, lirika, marksistička kritika, stvarnosna poezija, suvremena ženska poezija

Committed Poetry |

Alan Badiou claimed all great poets of the 20th century were communists and wrote committed poetry. However, Th. Adorno criticized the very leftist disqualification of intimistic poetry for misunderstanding it as decadent bourgeois indifference to social inequality. Instead, he argued in favour of poetic laws. Therefore, the question of committed poetry is more complex than its proponents among poets are aware of, as well as their critics and literary historians are ready to admit.

According to a critic Krešimir Bagić, who is well informed on contemporary Croatian poetry, committed poetry since the 2000s has been more prevalent than not, as opposed to the so-called *realist poetry* of the 1990s, which tended to adopt an indifferent speaker, an outcast. Moreover, critics are united in appraisal of contemporary women poets such as Monika Herceg, Sanja Baković, Asja Bakić, etc. emphasizing their straightforward political attitude. Aesthetic criteria are put to the side, making space for relevance of depicted topics, while theoretical examination is absent. In my paper, I will test poetic texts against various models of committed poetry and my second aim is to provide a theoretical framework for a discussion on committed poetry.

Keywords: committed poetry, contemporary women poetry, lyric poetry, Marxist literary criticism, realist poetry

| Brešanova i Smojina društvena kritika

U radu se analizira Brešanova i Smojina kritika socijalističkoga društva i tadašnje ideologije. Za razliku od Brešana koji nije bio miljenik ideologija i političkih sustava, Smoje je, kako će istaknuti njegov prijatelj Betizza, „bio jedini satirički kritičar kojega je režim tolerirao, čak i poštovao udijelivši samo njemu dopuštenje da ubija porugom vode, birokrate, ministre, ideologe i druge važne partijske i državne ličnosti“ (Smoje 2004: 298–299). Unatoč toj značajnoj razlici, ovoj dvojici Dalmatinaca na razini iskaza zajednička je lepršavost, satira i cinizam. Obojica koriste opori humor, ironiju i grotesku u ismijavanju društvenih anomalija. Njihova dalmatinska mjesta u priobalju i zaleđu obiluju komičnim prizorima, čime stvaraju dojam lepršave, malomještanske naracije, kroz koju satirično kritiziraju društvene anomalije, a time ih podižu na širu društvenu razinu. Ruglu mogu biti izvrgnuti svi društveni slojevi, a posebice vlastodršci, koji autoritet crpe iz pozicije moći. Brešanova je i Smojina društvena kritika svevremenska jer i u današnje vrijeme uočavamo mnoge anomalije koji su oni kritizirali i ismijavali.

Ključne riječi: društvena kritika, groteska, Ivo Brešan, Miljenko Smoje, satira

Brešan's and Smoje's Social Criticism |

The paper analyses Brešan's and Smoje's criticism of socialist society and the then ideology. While ideologies and political systems did not favor Brešan, Smoje, using the words of his friend Betizza, "was the only satirical critic whom the regime tolerated and even respected, granting him the exclusive permission to mock leaders, bureaucrats, ministers, ideologists, and other important party and state figures" (Smoje 2004: 298–299). Despite this significant difference, the two Dalmatians, at the level of expression, share fluttering tones, satire, and cynicism. Both use harsh humor, irony, and grotesque to mock social anomalies. Their Dalmatian towns along the coast and in the hinterland abound in comic scenes, thus creating the impression of a fluttering, small-town narrative, through which they satirically approach social anomalies, thereby elevating them to a wider social level. All social classes can be subjected to ridicule, especially those who derive authority from a position of power. Brešan's and Smoje's social criticism is timeless because many of the anomalies they criticized and ridiculed can be witnessed today.

Keywords: grotesque, Ivo Brešan, Miljenko Smoje, satire, social criticism

| Paradoks autonomno angažirane umjetnosti

Politički angažirana umjetnost je koncept koji je, s jedne strane, otvorio novo epistemološko polje u teoriji umjetnosti, ali je s druge strane to polje prožeto brojnim zamkama koje proizlaze iz njemu inherentne proturječnosti. Isticali su to mnogi koji su se pitali što je uopće politički angažirana umjetnost, pa tako i Ivo Brešan koji je prije tridesetak godina napisao da je „svaka istinska umjetnost ujedno i politički angažirana“ i da je to „čak i onda kad bježi od svake politike“. Današnji umjetnici koji djeluju u demokratskim zemljama mogu se u svom politički angažiranom stvaralaštvu pozivati na ustavom zajamčena prava i slobode, odnosno autonomiju umjetnosti, što je nedvojbeno veliko civilizacijsko dostignuće, ali to ima i svojih loših strana. Suvremeni umjetnik uhvaćen je u zagrljaj pravnog sustava koji svakom novom regulativom zabija kolac u ogradu njegova autonomnog umjetničkog vrta i pritom mu laska priznavanjem posebnih prava koja su samo njemu svojstvena. Problem je u tome da su sve partikularne slobode, pa tako i autonomija umjetničkog stvaralaštva, često samo zgodna izlika za tlačenje društva u cjelini. Riječ je, dakle, o pragu koji politički angažirani umjetnik rijetko prelazi, ne samo zato što to sam ne bi mogao učiniti nego i zato što bi taj iskorak morao napraviti zajedno sa svojom publikom. U svom predavanju usredotočit ću se prvenstveno na neke paradigmatične primjere tog paradoksa u izvedbenim umjetnostima, najprije na temelju povijesnih primjera kada su u nekim turbulentnim vremenima specifične društvene okolnosti čvrsto povezivale umjetnike i njihovu publiku u naizgled paradoksalan „autonomni angažman“, a potom i na neke suvremene primjere koji otvaraju pitanje je li uopće moguća subverzivna umjetnička kritika kapitalističke distopije.

Ključne riječi: autonomija umjetnosti, izvedbene umjetnosti, kazalište, politički angažirana umjetnost, subverzivnost umjetnosti

The Paradox of Autonomously Committed Art |

Politically committed art is a concept that, on the one hand, has opened up a new epistemological field in art theory, but on the other hand, this field is full of numerous traps that arise from its inherent contradictions. This has been emphasized by many who have wondered what politically committed art is, including Ivo Brešan, who wrote about thirty years ago that “all true art is also politically committed” and that this is so “even when it flees from all politics”. The contemporary artist who create politically committed artworks in democratic countries can refer to the rights and freedoms guaranteed by the constitution, i.e. to the autonomy of art, which is undoubtedly a great civilizational achievement, but it also has its downsides. The contemporary artist is caught in the embrace of a legal system that, with every new regulation, drives a stake into the fence of his autonomous artistic garden and flatters him by recognizing special rights that are specific only to him. The problem is that all particular freedoms, including the autonomy of artistic creation, are often just a convenient excuse for the oppression of society as a whole. This is, therefore, a threshold that politically committed artists rarely cross, not only because they could not do it alone, but also because they would have to make this leap together with their audiences. In my lecture, I will focus primarily on some paradigmatic examples of this paradox in the performing arts, first based on historical examples when, in some turbulent times, specific social circumstances firmly connected artists and their audience in a seemingly paradoxical “autonomous commitment”, and then on some contemporary examples that raise the question of whether a subversive artistic critique of capitalist dystopia is still possible.

Keywords: autonomy of art, performing arts, politically committed art, subversive art, theatre

Ivo Brešan na makedonskim kazališnim pozornicama

Brešan je dramatičar koji je sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća uspio svjetske klasike transponirati na prostor regije i umrežiti satirični prostor hrvatskog i regionalnih kazališta s kritičkim diskursom velikih dramskih pisaca kao što su Shakespeare, Goethe i Molière. Makedonska kazališna publika imala je čast upoznati se s njegovim komedijama još u vrijeme kada su bile najizvođenije na pozornicama u Jugoslaviji. Ovaj se rad bavi redateljskim konceptima, ali i prijevodima njegove najizvođenije drame *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*, koja je imala atribut najboljeg transponiranja dijalekta na makedonskom jeziku, a preveo ju je veliki makedonski pisac i prevoditelj Petre M. Andreevski. Uz *Predstavu*, još su dvije komedije – *Svečana večera u pogrebnom poduzeću*, kao i *Nečastivi na filozofskom fakultetu* – izvedene u Narodnom kazalištu u Bitolju sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* doživjela je dvije premijere, a ostale dvije drame bile su među najizvođenijim komadima u povijesti ovog kazališta. U ovom radu napraviti ćemo svojevrsni *hommage* komedija u periodu kada su igrane na pozornicama ne samo Bitoljskog nego i drugih kazališta, a obratit ćemo pažnju i na recepciju makedonske kritike i publike tog perioda. Nažalost, već tri desetljeća Brešan nema svoje mjesto u makedonskim kazališnim politikama i repertoarima jer nove generacije dramatičara, menadžera i redatelja nisu razvile interes za njegove kasnije komedije i drame. Indikativno je pitanje može li se daljnjim angažmanom oko njegove dramske ostavštine, uključujući prijevode njegovih drama i komedija na makedonski jezik, inicirati i interes kazališnih umjetnika da se njegove drame opet nađu na pozornicama makedonskih kazališta.

Ključne riječi: Bitoljsko kazalište, Brešanove drame, komedije, makedonske pozornice

Ivo Brešan on the Macedonian Theatre Stages |

Brešan is a playwright who, in the 1970s and 1980s, managed to transpose world classics to the region and network the satirical space of Croatian and regional theaters with the critical discourse of great playwrights such as Shakespeare, Goethe and Molière. Macedonian theater audiences had the honor of getting to know his comedies even at the time when they were most frequently performed on stages in Yugoslavia. This paper deals with the directorial concepts, as well as translations, of his most frequently performed play, *A Performance of Hamlet in the Village of Mrduša Donja*, which had the attribute of the best dialect transposition into Macedonian and was translated by the great Macedonian writer and translator Petre M. Andreevski. In addition to *A Performance*, two other comedies – *The Supper at the Funeral Home* and *The Unholy at the Faculty of Philosophy* – were performed at the National Theater in Bitola in the 1970s and 1980s. *A Performance of Hamlet in the Village of Mrduša Donja* had two premieres, and the other two plays were among the most performed plays in the history of this theater. In this paper, we will pay a kind of homage to the comedies in the period when they played on the stages not only of Bitola but also of other theaters, and we will also pay attention to the reception of Macedonian critics and audiences of that period. Unfortunately, for three decades now, Brešan has not had a place in Macedonian theater policies and repertoires because new generations of playwrights, managers and directors have not developed an interest in his later comedies and dramas. An indicative question is whether further engagement with his dramatic legacy, including translations of his plays and comedies into the Macedonian language, can also initiate the interest of theater artists in having his plays again found on the stages of Macedonian theaters.

Keywords: Brešan's plays, comedies, Macedonian stages, Theater in Bitola

Antinomije Brešanova realizma: od kritike do prodike

Polazeći od Jamesonove (2013) teze o dvojakoj naravi realizma, koji uvijek ambivalentno oscilira između vjerodostojne slike svijeta i sile koja razvija subjektivnu svijest o tom svijetu, prionut ću analizi Brešanovih pripovijedaka. Od Schillerove programatske teze o pozornici kao moralnoj instituciji iz 1784., društveni angažman književnog stvaralaštva nezaobilazna je instanca i književne teorije i kritike. Je li zadaća književnosti, u okvirima izazova koje je 20. stoljeće nametnulo književnoj imaginaciji, prvenstveno socijalna, kako su to zahtijevali zagovornici socijalističkog realizma, ili je njezina središnja misija ipak stvaranje u materiji jezika, kako su tvrdili formalisti? U ovakvoj disjunktivnoj vizuri Brešanov je slučaj specifičan: intencionalno odmaknut od doktrinarnih presezanja u književno stvaranje od najranije dobi, u poznijem proznom opusu, prvenstveno pripovijetkama, nerijetko zapada u didaktičko moraliziranje, gdje kad direktno nauštrb pripovjedne ekonomije.

Može li se u toj činjenici nazrijeti poetski podbačaj, autorsku rezignaciju svijetom i ambiciju da književnost umjesto odraza bude prvenstveno aktivni korektiv društva? U svom izlaganju ponudit ću čitanje koje će zaobići zamke strogog biografizma kao objasnidbenog ključa za razumijevanje ove poetske tranzicije. Trasiranjem ranijih kontradikcija Brešanova razumijevanja antiteze kapitalizma i socijalizma, pokazat ću kako je dominacija angažirane fakture logična i dosljedna posljedica autorove stvaralačke putanje.

Ključne riječi: društveni angažman, Jameson, kapitalizam, moralna institucija, realizam

Antinomies of Brešan's Realism: From Criticism to Moralism

Drawin on Jameson's (2013) thesis about the dual nature of realism, which always ambivalently oscillates between a credible representation of the world and an agency that develops subjective awareness of that world, I will analyse Brešan's short stories. Since Schiller's programmatic thesis about the theatre as a moral institution from 1784, the social engagement of literary creation has been an unavoidable instance of both literary theory and criticism. Is the task of literature within the framework of the challenges that the 20th century imposed on the literary imagination, primarily social, as demanded by the advocates of socialist realism, or is its main task still linguistic creation, as espoused by the formalists? In this disjunctive perspective, Brešan's case is specific: intentionally distanced from doctrinal overstepping in literary creation from an early age, in his later prose work, primarily short stories, he often falls into didactic moralizing, sometimes directly to the detriment of narrative economy.

Could we treat this aspect as a poetic failure, the author's resignation with the world and the ambition that literature, instead of reflection, should primarily be an active corrective of society? In my presentation, I will offer a reading that will bypass the pitfalls of strict biographism as an explanatory key for understanding this poetic transition. By tracing the earlier contradictions in Brešan's understanding of the antithesis of capitalism and socialism, I will show how the dominance of the engaged texture is a logical and consistent consequence of the author's creative trajectory.

Keywords: capitalism, Jameson, moral institution, realism, social engagement

| Kućica za pse – etika i estetika Arterarija

U radu se analizira desetogodišnje djelovanje Umjetničke organizacije Arterarij koja je utemeljena 2015. godine s ciljem tematiziranja pozicije i problematike stigmatiziranih ili manjinskih socijalnih skupina te kazališnoga razmatranja aktualnih, no često tabuiziranih sadržaja. Radom se utvrđuju i razlažu osnovne poetičke strategije i obilježja Arterarijevih umjetničkih projekata i predstava s obzirom na odabir tematskih okosnica, sastav autorskih timova, profil izvođača (profesionalni glumci i/ili pripadnici socijalno ugroženih skupina), metodologiju rada i suradničke kreativne procese, uporabu dokumentarnoga materijala, tretman izvedbenoga prostora, odnos prema publici. Pritom je posebna pozornost usmjerena na estetske i etičke značajke recentne predstave *Kućica za pse* (2024) te njezin odnos spram društvenoga djelovanja u kazalištu i kazalištem.

Ključne riječi: etika, estetika, kazalište, *Kućica za pse*, UO Arterarij

***Doghouse* – Ethics and Aesthetics of Arterarij** |

The paper analyzes the ten-year activity of the Art organization Arterarij, founded in 2015 with the aim of addressing the position and problems of stigmatized or minority social groups, as well as theatrical exploration of topical but often tabooed issues. The paper aims at detecting and explaining the basic poetic strategies and features of Arterarij's projects and productions regarding the selection of subject matters, the structure of creative teams, the choice of performers (professional and non-professional actors), the methodology and creative processes, the use of documentary material, the usage of performance spaces, the status of the audience. At the same time, special attention is focused on the aesthetic and ethical characteristics of the recent production *Doghouse* (2024) and its attitude towards social action in theatre.

Keywords: aesthetics, *Doghouse*, ethics, theatre, UO Arterarij

Politika kao dijalog: angažman u Krležinim Zastavama

Zastave (1962, 1976) Miroslava Krleže prate i komentiraju politička zbivanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji i Kraljevini Jugoslaviji od 1903. do 1922. godine. Politički fokus romana donekle podupire i motivska razrada naslovne teme, pa su zastave često nedvosmisleni izrazi političkih stavova, ideja i opredjeljenja likova. Međutim, u zadnjim se svescima romana otvaraju suptilnije, dinamičnije i osobnije perspektive koje se realiziraju dijaloški, kroz sukobe i stremljenja, naraciju i dinamiku među likovima. Kamilo Emerički svoje barjake razvija u odnosu prema sebi najbližima, ocu, Joji, Ani Borongay, Amadeu Trupcu, pa zatim i Guidu Glanzu i Genji. Ti su odnosi često napeti, neizostavno dijaloški u smislu kojim Bahtin određuje narav romana koji žanrovski ovisi o mnogostrukim ideološkim perspektivama. Ovdje se u međusobnim sudarima razvijaju kroz dijalošku matricu koju Krleža vješto razrađuje na više narativnih razina. Lik se kroz njih razvija kao govoreći subjekt, bahtinovski osnovni element etičkog i pravnog mišljenja čija je i sama svijest dijaloški ustrojena, pa njegove misli i stavovi uoči ili na početku susreta s vlastitim Drugim mogu biti dijametralno različiti od onih nakon. Procesualnost i dijalogičnost reflektiraju promjene u sazrijevanju lika kroz temporalnost svojstvenu Bildungsromanu. Međutim, pokazuju i to da se vlastita istina (barjaci srca, zastave ideala) nužno izriče dijalogom, u polemici i promjenjivosti bez kojih nema ni političkog. Koliko god ideje i ideali motiviraju napredovanje lika čiji razvoj završava s perspektivom socijalne pravednosti i optimalne projekcije komunizma, dijalogičnost romana i izgradnja lika pokazuju da se političnost sastoji više u fiksiranim stavovima nego u mogućnosti dijaloga.

Ključne riječi: dijalog, književnost, Miroslav Krleža, politika, *Zastave*

Politics as Dialogue: Engagement in Krleža's *Flags*

Flags (1962, 1976) by Miroslav Krleža follows and comments on the political events in the Habsburg Monarchy and the Kingdom of Yugoslavia from 1903 to 1922. The political focus of the novel is supported to a certain extent by the motivic elaboration of the title theme, so that the flags often unmistakably express the political attitudes, ideas and determination of the characters. In the final volumes of the novel, however, more subtle, dynamic and personal perspectives are opened up, realised through dialogues, conflicts and aspirations, narratives and dynamics between the characters. Kamilo Emerici develops his flags in relation to the people closest to him, his father, Joja, Ana Borongay, Amadeo Trupac and finally Guido Glanz and Genja. These relationships are often tense, inevitably dialogical in the sense that Bakhtin defines the character of the novel, which depends on several ideological perspectives in relation to the genre. Here they develop in their mutual collisions through a dialogical matrix that Krleža skilfully elaborates on several narrative levels. Through it, the character develops as a speaking subject, a basic Bakhtinian element of ethical and legal thought, whose consciousness is itself structured in dialogue, so that his thoughts and attitudes can be diametrically different in anticipation of or at the beginning of the encounter with his own Other than afterwards. Processualism and dialogue reflect the changes in the character's maturation through the temporality inherent in the Bildungsroman. But they also show that one's own truth (the banners of the heart, the flags of ideals) is necessarily expressed in dialogue, in polemics and in changeability, without which there is no politics. As much as ideas and ideals motivate the progress of the character, whose development ends with the perspective of social justice and the optimal projection of communism, the dialogical character of the novel and the development of the character show that politics consists more in fixed attitudes than in the possibility of dialogue.

Keywords: dialogue, literature, Miroslav Krleža, politics, *Zastave* (*Flags*)

Dovoljno blizu da razumijem, ali i dovoljno daleko da prosuđujem. Čitanje kao svjedočenje.

Naslanjajući se na Felmaničine (1992) postavke o svjedočenju kao diskurzivnoj praksi ili performativu te LaCaprine (2001) o traumatiziranome subjektu čiji iskaz funkcionira kao govorni čin zaposjednut prošlošću te djeluje kao ponovna izvedba, u izlaganju će se čitanju pristupiti kao performativnom činu koji nalikuje svjedočenju služeći se alatima kognitivne stilistike. Dat će se pregled recentnijih kognitivnostilističkih spoznaja koji će pomoći u analizi načina kako tekst simulira iskustvo svjedočenja, izaziva emocionalni angažman i oblikuje čitateljsku percepciju stvarnosti. Budući da se čitatelj može približiti Drugome da bi osjetio njegovu patnju, ali istovremeno zadržava distancu kako bi mogao prosuđivati i djelovati, zanimat će nas mikrostilistički postupci sidrenja čitatelja u takav tekst koji je vrlo često obilježen tišinama i fragmentiran. Kada se govori o oblikovanju svjedočenja unutar teksta, posebice će biti zanimljivo pripovijedanje u obliku unutarpsihičkoga svjedočenja (Kacandes 2001), prilikom čega se čitatelja posredno smješta u ulogu svjedoka, zatim korištenje prostornih i vremenskih deiktika kako bi se osigurao dojam neposrednosti te naposljetku pragmatični aspekti teksta poput korištenja ličnih deiktika kojima se čitatelja „poziva“ da preuzme ulogu svjedoka (Sorlin 2022). Razotkrivanjem navedenih kognitivnostilističkih postupaka koji upućuju na doživljaj čitanja kao svjedočenja potvrdilo bi se LaCaprino shvaćanje performativne dimenzije čitanja, gdje čitatelj interpretira tekst, ali i sudjeluje u njegovu značenju preuzimajući odgovornost za održavanje sjećanja.

Ključne riječi: čitanje, kognitivna stilistika, svjedočenje

Close enough to Understand, but Far enough to Judge. Reading as Witnessing

Relying on Felman's (1992) statements about testimony as a discursive practice or performative and LaCapra's (2001) about a traumatized subject whose statement functions as a speech act possessed by the past and which acts as a performance, this presentation will approach reading as a performative act that resembles witnessing using the cognitive stylistics' tools. An overview of recent cognitivist insights will be provided to help analyze the ways in which a text simulates the experience of witnessing, provokes emotional engagement, and shapes the reader's perception of reality. Since the reader can approach the Other in order to feel his suffering, but at the same time maintain a distance in order to be able to judge and act, we will be interested in the microstylistic procedures of anchoring the reader in such a text, which is very often marked by silences and fragmented. When discussing the formation of testimony within a text, particularly interesting will be storytelling in the form of intrapsychic testimony (Kacandes 2001), in which the reader is indirectly placed in the role of a witness, then the use of spatial and temporal deictics to ensure the impression of immediacy, and finally pragmatic aspects of the text such as the use of personal deictics that "invite" the reader to take on the role of a witness (Sorlin 2022). Revealing the aforementioned cognitivist procedures that point to the experience of reading as witnessing would confirm LaCapra's understanding of the performative dimension of reading, where the reader interprets the text, but also participates in its meaning by taking responsibility for maintaining memory.

Keywords: cognitive stylistics, reading, witnessing

Autonomija književnosti i angažman u polemikama na jugoslovenskoj književnoj desnici u 30-im i 40-im godinama

Jedan od faktora kako se avangarda transformisala na književnoj ljevici i desnici – jeste u promjeni funkcije polemičkih tekstova. Dok su u prethodnoj fazi u polemikama avangardisti osvještavali autonomnu sferu književnog čina, najčešće manifestno, već od početka tridesetih godina njihovi koncepti počinju biti sve paralelniji sa žargonom političkih koncepata (nacizam, fašizam). Prezentacija će na odabranim primjerima pratiti kako su detektovana i recipirana desna skretanja avangardista na početku tridesetih, koji su politički koncepti afirmisani kao sukladni avangardi, i kako su se u polemikama afirmisali postulati *reakcionarnog modernizma*. Da li se može reći da je avangardni impuls transformacije života masovnije recepciju našao na književnoj ljevici ili desnici?

Također, u primjerima s početka četrdesetih godina prezentacija pokazuje kako su afirmisani postulati kolaboracionističke poetike, koji su odjeci polemika o autonomiji i angažmanu u novom političkom kontekstu Nezavisne države Hrvatske i Srbije Milana Nedića. Istraživanje će prevazilazak koncepata autonomije umjetnosti u korist desničarskog angažmana pokazati na primjerima iz časopisa *Ideje*, *Srpski književni glasnik*, *Mlada kultura*, *Hrvatska misao*, *Spremnost* i *Hrvatska revija*.

Ključne riječi: autonomija i angažman, književna desnica, manifest i pamflet, polemika i avangarda, poetika kolaboracionizma, reakcionarni modernizam

The Autonomy of Literature and Engagement in Polemics on the Yugoslav Literary Right in the 1930s and 1940s

One key aspect of the transformation of the avant-garde within the literary left and right was the evolving role of polemical texts.

While in the earlier phase, avant-gardists used polemics to raise awareness of the autonomous sphere of the literary act, often in a manifest-like manner, by the early 1930s, their concepts increasingly aligned with the jargon of political ideologies such as Nazism and Fascism. The presentation will, through selected examples, trace how the rightward shifts of avant-gardists in the early 1930s were detected and received, which political concepts were affirmed as compatible with the avant-garde, and how the principles of *reactionary modernism* were asserted in polemics.

Can it be said that the avant-garde impulse for the transformation of life found broader reception on the literary left or the right?

Furthermore, examples from the early 1940s will illustrate how the principles of collaborationist poetics were affirmed, reflecting the polemics about autonomy and engagement within the new political contexts of the Independent State of Croatia and Milan Nedić's Serbia. The research will demonstrate this rejection of the concept of artistic autonomy in favor of right-wing engagement through examples from journals such as *Ideje*, *Srpski književni glasnik*, *Mlada kultura*, *Hrvatska misao*, *Spremnost*, and *Hrvatska revija*.

Keywords: autonomy and engagement, polemics and the avant-garde, literary right, manifestos and pamphlets, poetics of collaborationism, reactionary modernism

Indigenous Artistic Practices as Strategies of Resistance Towards Hegemonic Colonial Discourses

Indigenous artistic practices are deeply woven into the land, relational worldviews, and interconnected realities, making the separation of art and artists from their immediate or distant contexts inconceivable. This presentation examines how these practices function as strategies of resistance against hegemonic colonial discourses in the context of decolonial and Indigenization processes in Canada. It argues that contemporary Indigenous artistic practices in Canada serve as potent strategies of resistance, challenging colonial narratives and fostering decolonial futures through embodied expressions of cultural sovereignty.

Focusing on the entangled relationship between engagement and autonomy, this discussion emphasizes the interconnected and interdependent dimensions of the personal within relational worldviews. Indigenous artists ground their work in community and ancestral lands while navigating their reliance on Western institutional spaces as well as government and private funding. This complex balancing act underscores the challenges and possibilities of sustaining cultural sovereignty within a colonial framework.

Through a case study analysis of selected Indigenous performers working in dance, performance art, and storytelling, the presentation explores how these artists creatively resist colonial narratives through transformative processes of healing, truth-telling, learning, and community rebuilding. By embracing artistic sovereignty in their creative expression, spiritual sovereignty in practicing and revitalizing Indigenous spiritualities as well as spatial sovereignty, these artists challenge dominant discourses while fostering spaces for empowerment and cultural resurgence.

Ultimately, this study highlights the role of Indigenous artistic practices in resisting colonial hegemony, reasserting identity, and contributing to broader decolonial movements. These creative acts reveal the profound ways in which Indigenous art continues to serve as tools for resistance, transformation and reconnecting individuals and communities to their histories, lands, and futures.

Keywords: decolonization, indigenous artistic practices, resistance, sovereignty, transformation

Starosjedilačke umjetničke prakse kao strategija otpora hegemonijskim kolonijalnim diskursima

Starosjedilačke umjetničke prakse duboko su ukorijenjene u životnom prostoru koji oblikuje kako svjetonazor tako i stvarnost koji iz njega proizlaze čineći tako razdvajanje umjetnosti i umjetnika od njihova neposrednog ili udaljenog konteksta potpuno nezamislivim. Ovo izlaganje proučava načine na koji navedene prakse djeluju kao strategije otpora protiv hegemonijskih kolonijalnih diskursa, unutar konteksta procesa dekolonizacije i indigenizacije u Kanadi. Temeljno je polazište ovoga izlaganja da suvremene starosjedilačke umjetničke prakse u Kanadi predstavljaju snažnu strategiju otpora koja se kroz utjelovljene izraze kulturnog suvereniteta suprotstavlja kolonijalnim narativima i zagovara dekolonijalne perspektive.

Fokusirajući se na zamršen odnos angažmana i autonomije, ova studija prati međupovezane i međuovisne dimenzije osobnog i svjetonazorskog. Rad starosjedilačkih umjetnika proizlazi iz zajednice i zemlje njihovih predaka, ali se istodobno oslanja i na zapadne institucionalne okvire, kao i na vladine i privatne izvore financiranja. Ovako kompleksno balansiranje naglašava izazove i mogućnosti očuvanja kulturnog suvereniteta unutar kolonijalnog okvira. Kroz analizu studije slučaja odabranih starosjedilačkih izvođača koji se bave plesom, izvedbenim umjetnostima i pripovijedanjem, ovo izlaganje istražuje kako se takvi umjetnici kroz transformativne procese iscjeljivanja, otvorenog i iskrenog suočavanja s prošlošću, učenja i ponovne izgradnje zajednice kreativno odupiru kolonijalnim narativima. Prihvatanjem umjetničkog suvereniteta u svom kreativnom izrazu, duhovnog suvereniteta u prakticiranju i revitalizaciji izvornih oblika duhovnosti te prostornog suvereniteta, umjetnici se suprotstavljaju dominantnim diskursima i stvaraju prostor za osnaživanje i kulturni preporod.

U konačnici, ovo izlaganje naglašava ulogu starosjedilačkih umjetničkih praksi u otporu kolonijalnoj hegemoniji, u ponovnom nalaženju vlastitog identiteta i osnaživanju osjećaja pripadnosti kao i u doprinosu širim dekolonijalnim pokretima. Ovakvi umjetnički izrazi otkrivaju suptilne načine na koje autohtona umjetnost nastavlja služiti kao oruđe otpora, transformacije i ponovnog povezivanja pojedinaca i zajednica s njihovom poviješću, zavičajem i budućnošću.

Ključne riječi: starosjedilačke umjetničke prakse, dekolonijalizacija, otpor, suverenost, transformacija

Nietzsche, antimodernizam i postmodernizam

Izlaganje bi u kratkim crtama naznačilo ključnu ulogu koju za razumijevanje određenih analogija antimodernizma i postmodernizma ima Friedrich Nietzsche. Naime antimodernizam, kao termin koji se u nas ustalio ponajprije zahvaljujući radovima Zorana Kravara, odnosi se na skup nazora koji u sebi obuhvaćaju kombinaciju elemenata koja je donekle zbunjujuća i naizgled nekoherentna. Američki povjesničar Jeffrey Herf zbog toga je u svojoj analizi i posegnuo za oznakom „reakcionarnog modernizma“ koja je usmjerena na to da naglasi upravo tu konfuznu kvalitetu kod pojedinih pronositelja antimodernističkih nazora. Naime, konstrukcija „reakcionarni modernizam“ nastoji ukazati na to da antimodernizam može podrazumijevati odbacivanje moderne koje je po svojoj ideološkoj dimenziji reakcionarno, premda je istodobno u pogledu tehnološke dimenzije moderniteta afirmativno.

Na sličan način i filozofski postmodernizam, pogotovo u slučaju njegovih francuskih predvodnika, obilježava nekoherentan odnos prema moderni koji podrazumijeva miješanje elemenata progresivne i reakcionarne kritike. Izvor tog miješanja može se povezati s njihovim oslanjanjem o Nietzschea, pa bi izlaganje, na tragu kritike tzv. lijevog nietzscheovstva naznačilo upravo neke od problema takve pozicije. Jedan od problema lijevog nietzscheovstva, pogotovo u vezi s Nietzscheovim francuskim sljedbenicima poststrukturalističko-postmodernističke generacije, talijanski filozof i povjesničar Domenico Losurdo sažeo je sintagmom „hermeneutika nedužnosti“.

Ključne riječi: antimodernizam, „hermeneutika nedužnosti“, Nietzsche, postmodernizam, reakcionarni modernizam

Nietzsche, Antimodernism and Postmodernism

One of the essential roles in considerations of the analogies between antimodernism and postmodernism – which paper would briefly try to point out – belongs to Friedrich Nietzsche. Antimodernism, a term which owes its wider acceptance in the frame of our humanities mostly to the works of Zoran Kravar, denotes a body of views that entail somewhat perplexing and seemingly incoherent combination of elements. That is why American historian Jeffrey Herf has proposed the term “reactionary modernism” to better encapsulate that confusing quality of some of the proponents of the antimodernist views. Formula of “reactionary modernism” aims to point out that antimodernism might entail the rejection of modernity which is reactionary in its ideological dimension, while being at the same time affirmative with regards to its technological dimension.

In a somewhat similar manner, philosophical postmodernism, especially in the guise of its French forbearers, is marked with incoherent relation towards modernity which implicates mixture of the elements of the critique which are progressive and reactionary. That could be tied to their Nietzschean philosophical background and heritage. Paper would therefore, in the wake of the critique of the so-called Left Nietzscheism, sketch some of the problems of such position. One of the problems of the Left Nietzscheism, certainly in regards to his French following of the poststructuralist-postmodernist generation, is something that Italian philosopher and historian Domenico Losurdo has termed the “hermeneutics of innocence”.

Keywords: antimodernism, “hermeneutics of innocence”, Nietzsche, postmodernism, reactionary modernism

Recepcija stvaralaštva Ive Brešana u Ukrajini i njezini mogući smjerovi

Recepcija stvaralaštva klasika hrvatske književnosti Ive Brešana u Ukrajini još nije bila predmet zasebnog istraživanja. Mada se njegova djela proučavaju u okviru slavističkih disciplina (prije svega, povijesti hrvatske književnosti), njihova recepcija dugo je bila ograničena na akademske slavističke krugove. Situacija se promijenila 2017. godine kad su se pojavili prijevodi njegovih romana na ukrajinski. Značajnu ulogu u tome odigrala je prevoditeljica, studentica sveučilišta „Taras Ševčenko“ u Kijevu Irina Markova. Zahvaljujući njezinoj inicijativi i prevoditeljskom trudu nakladnička kuća „Knjige XXI“ objavila je te godine roman *Kockanje sa sudbinom*, a „Komora“ – roman *Astaroth*. Posebnosti „ukrajinskog čitanja“ Brešanovih djela možemo zapaziti već u kratkim „predstavljanjima“ tih romana na mrežnim stranicama nakladnika. U referatu ćemo se osvrnuti na književnokritičku recepciju Brešanove proze na primjerima tekstova objavljenih u ukrajinskoj književnoj periodici. Među njihovim autorima nisu samo novinari već i povjesničari književnosti koji vješto rabe esejistički diskurs, uključujući stvaralaštvo Ive Brešana u širi kontekst svjetske književnosti. Pored recenzija i oglada iz pera profesionalaca nailazimo i na kraće, ali za proučavanje recepcijskih tendencija zanimljive reakcije čitatelja koji objavljuju svoje dojmove na društvenim mrežama (Facebook). Odjeke čitanja Brešanovih romana nalazimo i kod književnih blogera (primjerice na Instagramu) te u čitateljskim recenzijama na Goodreadsu. Smatramo da postojanje modernih oblika recepcije romana Ive Brešana svjedoči o zanimanju koje izazivaju njegove knjige u današnjoj Ukrajini. Posebno mjesto bit će posvećeno čitanju romana hrvatskog pisca kroz prizmu rusko-ukrajinskog rata. Predstaviti ćemo također svoje viđenje perspektiva proširivanja recepcije stvaralaštva Ive Brešana u Ukrajini, oslanjajući se na mogućnosti koje nudi komparatističko proučavanje njegovih djela, primjerice *Predstave Hamleta u selu Mrduša Donja*, i djela ukrajinske književnosti.

Ključne riječi: *Astaroth*, Ivo Brešan, *Kockanje sa sudbinom*, recepcija, ukrajinska književnost

Reception of Ivo Brešan's Works in Ukraine and its Possible Directions

The reception of the classic of Croatian literature Ivo Brešan in Ukraine has not yet been the subject of a special study. Although his works are also studied within the framework of Slavic disciplines (primarily the history of Croatian literature), their reception has long been confined to scholarly Slavic circles. The situation changed in 2017, when translations of his novels into Ukrainian appeared. An important role in this was played by Iryna Markova, a translator and student of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Thanks to her initiative and translation work, Book XXI Publishing House published *Gambling with Fate* that year, and Komora published *Astaroth*. The peculiarities of the “Ukrainian reading” of Brešan's works can be seen in the short “presentations” of these novels on the publishers' websites. In this report, we will focus on the literary and critical reception of Brešan's prose on the examples of texts published in Ukrainian literary periodicals. Among their authors are not only journalists but also literary historians who skillfully use the essayistic discourse to place Ivo Brešan's work in the broader context of world literature. Along with reviews and commentaries by professionals, we find shorter, but interesting for studying trends in the reception of reactions from readers who post their impressions on social networks (Facebook). We also find echoes of reading Brešan's novels among book bloggers (including on Instagram) and in reader reviews on Goodreads. We believe that the existence of modern forms of reception of Ivo Brešan's novels is evidence of the interest that his books arouse in today's Ukraine. A special place will be devoted to reading the novels of the Croatian writer through the prism of the Russian-Ukrainian war. We will also present our vision of the prospects for expanding the reception of Ivo Brešan's work in Ukraine, based on the opportunities offered, for example, by a comparative study of his works, including the play *A Performance of Hamlet in the Village of Mrduša Donja*, and works of Ukrainian literature.

Keywords: Astaroth, Gambling with Fate, Ivo Brešan, reception, Ukrainian literature

Apolitičnost politike – ironijski obrat u djelu Thomasa Manna

Odbacujući binarizam opreke estetskog i političkog, Thomas Mann u studiji „Razmatranja nepolitičnog čovjeka“ / *Betrachtungen eines Unpolitischen* (1917/1918) zagovara tezu prema kojoj umjetnost zauzima srednji i posrednički položaj – položaj između duha i života. Kako bi opisao privilegiranu poziciju umjetnosti koja proizlazi iz činjenice što pripada dimenziji „između“, odnosno sferi međuodnosa, Mann se oslanja na koncept ironije kao erosa. Nasuprot, s jedne strane, angažirane umjetnosti koju naziva „radikalnom“ te, s druge strane, esteticizma koji poistovjećuje s prijetvornošću, Mann zagovara srednji put koji vezuje uz erotičnost ironije. Slijedom Mannovih autopoetičkih razmatranja, u radu će se na primjerima Mannovih fikcionalnih umjetnika uputiti na dvosmislenost ironijskog stvaralaštva – stvaralaštva koje u isto vrijeme predstavlja i „okrepu i osudu, hvalospjev života [...] i kritičko-moralno uništavanje života, [...] užitak i savjest“.

Ključne riječi: eros, ironija, politika književnosti

Non-political Politics – an Ironic Twist in the Work of Thomas Mann

Rejecting the binarism of the opposition between the esthetic and the political, Thomas Mann argues in his study “Reflections of Nonpolitical Man”/ *Betrachtungen eines Unpolitischen* (1917/18) that art occupies a middle and mediating position – a position between spirit and life. In order to describe the privileged position of art, which results from the fact that it belongs to the dimension of the “in-between”, i.e. the sphere of interrelationships, Mann draws on the concept of irony as eros. In contrast to engaged art, which he describes as “radical”, and aestheticism, which he identifies with deception, Mann argues for a middle way, which he associates with the eroticism of irony. Following Mann’s autopoetic reflections, the ambiguity of ironic creativity will be pointed out using the example of Mann’s fictional artists – a creativity that simultaneously represents “animation and condemnation, praise of life [...] and critical-moral destruction of life, [...] pleasure and conscience”.

Keywords: eros, irony, the politics of literature

| Prakse prikazivanja roda: angažman ili moda

U hrvatskoj humanistici 21. stoljeća sve je više tekstova što zagovaraju performativno-diskurzivne teorije o tvorbi identiteta, feminističku kritiku ili srodna interdisciplinarna čitanja da bi se rasvijetlili modeli prikazivanja roda u hrvatskoj književnosti. Rad problematizira učinke takvih interpretacija: jesu li spomenuti smjerovi čitanja ideje roda u literaturi tek pomodna gesta ili katkad zadobivaju karakter etičkog i političkog djelovanja. Izlaganjem se postavlja pitanje kako čitati književne prakse roda da bi se kritizirale, a ne normalizirale kulturno nametnute slike. Iako je čitanje književnosti riskantan posao čiji su učinci uvijek neizvjesni, namjera je izlaganja na nekoliko primjera autobiografskih tekstova hrvatskih književnica istražiti njihov autosubverzivni potencijal na tragu Shoshane Felman. Takva vrsta potentnosti promovira one strategije čitanja što izmiču kodificiranju i opiru se bilo kakvoj legitimirajućoj institucionalizaciji.

Ključne riječi: identitet, politički i etički učinci književnog teksta, rod

Practices of Gender Representation: Engagement or Fashion

In the Croatian humanities of the 21st century there is a growing body of texts that promote the performative-discursive theories of identity formation, feminist criticism or related interdisciplinary readings in the interest of clarifying the models of gender representation in Croatian literature. The paper addresses the effects of the said interpretations and examines whether such directions of reading the idea of gender in literature are only a fashionable gesture or they sometimes do attain the character of ethical and political activity. It raises the question of how to understand the literary practices of gender in order not to normalize but criticize the culturally imposed images. Even though reading literature can be a risky business whose effects are always uncertain, the paper aims to present several examples of autobiographical texts written by Croatian women writers and to explore their auto-subversive potential following the ideas of Shoshana Felman. The advocated approach promotes reading strategies that escape codification and resist any legitimizing institutionalization.

Keywords: gender, identity, political and ethical effects of literary text

POPIS SUDIONIKA I SUDIONICA SKUPA

Dejan Ajdačić

Odsjek za filologiju Sveučilišta u Gdanjsku
dejajd@gmail.com

Milka Car

Odsjek za germanistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
mcar@m.ffzg.hr

Suzana Coha

Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
scoha@ffzg.hr

Kim Cuculić

Novi list
cuculickim@yahoo.com

Grozdana Cvitan

književnica
grozdanacvitan@gmail.com

Lada Čale Feldman

Odsjek za komparativnu književnost, Filozofski
fakultet Sveučilišta u Zagrebu
lcfeldma@m.ffzg.hr

Magdalena Dyras

Institut za slavenske filologije Jagelonskog
sveučilišta u Krakovu
magdalena.dyras@uj.edu.pl

Maja Ferenec Kuća

Poslijediplomski doktorski studij „Humanističke
znanosti“ Sveučilišta u Zadru
maja.ferenec@gmail.com

Igor Gajin

Odsjek za kazališnu umjetnost Umjetničke
akademije u Osijeku
gajinigor@gmail.com

Nikica Gilić

Odsjek za komparativnu književnost, Filozofski
fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ngilic@ffzg.hr

Zvonimir Glavaš

Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
zvglavas@ffzg.unizg.hr

Ana Gospić Županović

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru
agospic@unizd.hr

Aneta Glowacka

Institut za kulturalne studije, Šlesko sveučilište u
Katowicama
aneta.glowacka@us.edu.pl

Agata Juniku

Akademija dramske umjetnosti, Sveučilište u
Zagrebu
agata5@yahoo.com

Filip Kučeković

Doktorski studij znanosti o književnosti,
teatologije i dramatologije, filmologije,
muzikologije i studija kulture, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
fkucekov@m.ffzg.hr

Miranda Levanat-Perić

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru
mlevanat@unizd.hr

Danijela Lugarić Vukas

Odsjek za rusistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
dlugaric@m.ffzg.hr

Leszek Małczak

Institut za znanost o književnosti, Šlesko
sveučilište u Katowicama
leszek.malczak@us.edu.pl

Igor Medić

Staroslavenski institut, Zagreb
imedic@stin.hr

Andrea Milanko

Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
amilanko@m.ffzg.hr

Josip Miletić

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru
jmiletic@unizd.hr

Aldo Milohnić

Akademija za kazalište, radio, film i televiziju,
Sveučilište u Ljubljani
aldo.milohnic@agrft.uni-lj.si

Sašo Ognenovski

ZRUM „PERUN ARTIS“, Bitola
sasoo5394@gmail.com

Goran Pavlić

Akademija dramske umjetnosti, Sveučilište u
Zagrebu
gpavlic@adu.unizg.hr

Martina Petranović

Odjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU
martina_petranovic@yahoo.com

Marina Protrka Štimatec

Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
mprotrka@ffzg.unizg.hr

Gabrijela Puljić

Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
gpuljic@ffzg.hr

Vasko Raičević

Fakultet za crnogorski jezik i književnost u
Cetinju
vasko.raicevic@fcjk.me

Sabina Sweta Sen-Podstawska

Institut za kulturne studije, Šlesko sveučilište u
Katowicama
sabina.sen@us.edu.pl

Mirnes Sokolović

Institut za slavistiku, Univerzitet u Grazu
mirnes.sokolovic@edu.uni-graz.at

David Šporer

Odsjek za komparativnu književnost, Filozofski
fakultet Sveučilišta u Zagrebu
david.sporer@ffzg.hr

Alla Tatarenko

Nacionalno sveučilište „Ivan Franko“ u Lavovu
alla.tatarenko@lnu.edu.ua

Ana Tomljenović

Odsjek za komparativnu književnost, Filozofski
fakultet Sveučilišta u Zagrebu
atomljen3@m.ffzg.hr

Ivana Žužul

Odsjek za hrvatski jezik i književnost, Filozofski
fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u
Osijeku
izuzul@ffos.hr

NAKLADNIK

Sveučilište u Zadru

ZA NAKLADNIKA

Josip Faričić, rektor

ORGANIZATORI

Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru i Hrvatsko narodno kazalište u Šibeniku

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Jakov Bilić

Grozdana Cvitan

Ana Gospić Županović

Miranda Levanat-Peričić

Ivana Petešić Šušak

ZNANSTVENI ODBOR

Boris Senker, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU

Natka Badurina, Odjel za jezike i književnosti (DILL), Sveučilište u Udinama

Magdalena Dyras, Institut za slavenske filologije Jagelonskog sveučilišta u Krakovu

Nikica Gilić, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Ana Gospić Županović, Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru

Miranda Levanat-Peričić, Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru

Leszek Małczak, Šlesko sveučilište u Katowicama

Ivana Petešić Šušak, Odjel za kroatistiku Sveučilišta u Zadru

Martina Petranović, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta HAZU

Dragan Zlatović, Veleučilište u Šibeniku

LEKTURA

Ivana Petešić Šušak

GRAFIČKO OBLIKOVANJE I PRIJELOM

Organizacijski odbor

NAKLADA

50 primjeraka

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI

Davor Šarić

